

TÜRKMEN'İN TEMEL YOLU YA DA DAMGA ALFABE HAKKINDA

Doç. Dr. Mehmetdurdı SARIHANOV

Türkmenistan Bilim ve Teknik Yüksek Kurulu Mahtumkulu Dil ve Edebiyat Enstitüsü Başkan Vekili

ÖZET

XVII-XVIII. asır Türkmen klâsik şairleri Andalip, Şakandî, Şeydaî eserlerinde Oğuz Alfabeti hakkında ilgi çekici bilgiler verirken özellikle Andalip bilimsel özellik taşıyan görüşler ortaya koymuştur.

Andalip "Oğuzname"adlı eserinde Oğuz Han'ı medenî kahraman olarak tanıtarak onun "tagma alfabeyi yani bir dönem için hem damga hem de alfabe olarak hizmet eden işaretleri bulduğunu kıvançla ifade ediyor.

Türkmen klâsik şairlerinin eski alfabemiz hakkında ne tür bilgilere sahip oldukları veya bu konuda nasıl fikir yürüttükleri henüz açık değil. Fakat halkın muhteşem geçmişiyle iftihar eden Andalip, değerli eserini yazmak için hem halk arasındaki, hem de resmi tarihlerdeki Oğuznameleri inceleyerek bunlardan neticeler çıkarmış ve Oğuzların tarihini yazmıştır. Klâsik şairlerimizin özellikle Andalip'in eserinde belirtilen ve diğer ilmi çalışmalarda yer alan bilgiler çerçevesinde bundan birkaç yıl önce damga alfabeyi tekrar gündeme getirmek konusunda girişimlerde bulunan âlimler oldu. Andalip ile Şakandî 24 harfli, Şeydaî ise 25 harfli alfabeden söz ediyor. Türkmen klâsik şairlerinin gündeme getirdikleri alfabe, aslında Kaşgarlı Mahmut'un zamanında Uygur yazısı adını almaya başlayan Türk alfabesidir. Divanü Lügatit-Türk'te Türk yazısının 25(18+7) harfi olduğu belirtilirken, Kaşgarlı Mahmut, Uygurların yazısından söz ederken Türk alfabesi ile ilgili bilgilere başvurarak Uygurların 24 harfli alfabeyle kullandıklarını bildiriyor. Uygur yazısı, XI. asırdan sonra da birkaç asır kullanılıyor.

Andalip'in bu yazıyı Oğuz Han ile ilişkilendirmesi millî gurur ile, Oğuz tarihinin resmî tarihlerde ikinci yeri alması ise tarihî sürece bağlı olması ile açıklanabilir.

Anahtar Kelimeler:

Oğuznameler, Resmî tarih, Damga alfabe, Türkmen klâsik şairleri

GİRİŞ

Atalarımız tarafından hayvanlara vurulan "damga"ların aynı zamanda bir "alfabe" görevini de yerine getirdikleri şeklindeki görüş ile "Hayvancılık Leksiyası"nı incelediğimiz sıralarda ilgilenmeye başladık. 1980'li yılların sonlarında edebiyatçı Ahmet Bekmıradov, Andalip'in "Oğuz name" adlı manzum eserini ele alan çalışmasında bu yöndeki araştırmalara temas ederek birtakım ilgi çekici görüşler ortaya atmıştı.

Andalip'in sözkonusu eserini ilmî merak ile okuduğumuzda, XVII - XVIII. asırlarda yaşamış olan bu klâsik şairimizin öne sürdüğü ilmî görüşler, Oğuzların tarihine ait açıkladığı olgular dikkatimizi çekmişti. Bu sebeple de Andalip'in bu eserindeki "alfabe" fikrinin ortaya çıkışını ve bunun temelini somut şekilde açıklamayı hedefledik. Bu ise, poemadaki (mesnevi tarzına benzeyen uzun şiir) tarihî bilgilerin hangisinin o devirlerde müraacat edilen kaynaklardan alınmış olduğunu, Oğuzlar ile Uygurlar arasındaki meselenin ortaya çıkışını ve çözülüşünü, bunların yanısıra Andalip'in "damga alfabe" konusundaki fikirlerinin temelini belirlemekle ilişkili sorulara cevap verilmesini gerektiriyordu.

Ahmet Bekmıradov belirtilen meselelerin pek çoğuna, Prof.Dr. H.G.Göroğlu'nun "Oğuz Kahramanlık Destanı" adlı çalışmasından hareketle "Andalip Hem Oğuznamacılık Debi" (1987) ile "Göroğlu'nun İzleri" (1988) adlı kitaplarında ve Dâna Ata'nın "Oğuzname"sini (1992) ele alan makalesinde temas etmiş idi. Onun bu araştırmaları, Türkmen Oğuznameleri hakkındaki çalışmaları yeniden gündeme getirdi.

OĞUZNAMELER VE RESMÎ TARİHLER

Nurmuhammet Andalip'in "Oğuzname" (*Andalip, 1990*) adlı manzum eserinin, "Oğuzhanın Hakanlığını Ogullarığa Tabşırğanı"(Oğuz Han'ın Hakanlığını Ogullarına Paylaşırması) adlı bölümünde şu mısralar vardır:

*Mogol hem Tatar içre ança danış
Toguldi, il takı eyle, tiydi, baş*

*Şunun birle mükemmili-muzaffar
Kuruldu Türk içide in beyik zor.*

*Gelip imdi Mogolistanda ol şa,
Gurupdır toy, hasabı baştan aşa*

*Tokuz yüz mün hovuzga mey akızdı,
Meynin deryasında muştaki yüzdü.*

*Tokuz yüz mün koyu hem ança yıldı
Soyup, kıldı ziyafet ehli halkı*

Çıkıp Oğuz millet içre söz yöretdi

*Kılıp anda yurtunu üçge taksım
Her iki oglun anda goydı hakim*

Oğuz Han'ı tanımak veya O'nun gerçekleştirdiği işleri anlamak maksadıyla okumayı alışkanlık haline getirdiğimiz bu dizeler içinde "Moğol", "Tatar", "Moğolistan" gibi sözlerin geçmesi, bir anlamsızlık ifade ediyor. Acaba eserde Oğuzların tarihine Moğolların karıştırılması bir rastlantı mı, yoksa belli bir sebebe mi dayanıyor? Eğer bir temel sebebe veya geleneğe dayanıyor ise, bu ne zaman ve hangi nedenle ortaya çıkmış olabilir?

Cengiz Han komutanları ve yakın çevresiyle oturduğu bir sırada, seferlerinde kazandığı büyük zaferleri hatırlayarak gurura kapılıp övünüyor. Moğollar Herat şehrini kuşattıklarında, Gürcis tanlı Kadı Vahdettin Beşençi esir düşmüştü. Cengiz Han, ileri görüşlü ve ilim sahibi bir kişi olduğu için bilgilerinden yararlanmak üzere bu şahsı yanından ayırmıyormuş. O, Cengiz Han'ın bu sözlerini işittiğinde, "Bir kaşık kanımda gözünüz yoksa (bağışlayınız), sizin sözlerinize bir cevabım var" demiş. İzin alıp sözlerine başlayarak, "Halkı kırarak yaptığınız bu yürüyüşler sonunda şöhretinizi duyacak insan mı kalır?" diyen Kadı Beşençi'ye, haşmetli Cengiz şunları söylüyor: "Dünyada yurt çöktür. Ben bu soykırım ve yıkımı sadece Muhammet Oğuzlu'nun atının ayak bastığı yerlerde yaptım" (*Reşidüddin, 1952*).

O'nun "Muhammet Oğuzlu" dediği kişi, Harezmi şahı Muhammet'tir. O Cengiz'in kervanına gaddarca davrandığı için, Harezmi idaresindeki topraklara büyük ve korkunç ordular yığıldı. Muhammet'in şahı olduğu sırasında genişleyen Harezmi Devleti Hazar'ın kuzeyinden Fars körfezine, Kafkaslardan Hindukuş Dağlarına kadar uzanıyordu. Gerçekten de Cengiz Han, onun adının ulaştığı yerleri kana bulamıştı. Ancak bu topraklar Muhammet'in bizzat ele geçirdiği topraklar değildi. Oğuz Han çok eski devirlerde bu topraklarda at koşturmuş, daha sonraları ise O'nun nesilleri bu kadim yoldan ilerlemişlerdi.

Moğolların, Türkmenin (Oğuzun) geçtiği bu yolu yeniden ele geçirmesi asırlara tesir etti. Bu hadise ile birlikte, ilk önce Oğuzların sereserpe gezdiği toprakların hakimiyeti elden çıktı. Cengiz'in Moğollardan ve ayrıca Orta Asya'nın güneyinde yaşayan Türk topluluklarından teşkil ettiği ordudan kalanlar veya kaçanlar önce Müslümanlığa geçtiler, bunun peşisıra da Moğollar dillerini ve dinlerini unutarak Türkleştirdiler. Bu olgu ise Oğuzlar ile Kıpçakların etnik yapısını belirli ölçüde yeniden oluşturdu. Bu olgunun şekillenmesinde Moğolların yürüttükleri devlet siyasetinin büyük katkısı vardı. Beklenmedik bir anda güçlü orduların baskısına uğrayan Oğuz nesli köle olarak yaşayamazdı. Üstelik Moğolların asimile faaliyetleri de giderek temposunu artırıyordu.

Ebulgazi Bahadır Han, "Şecere-i Türk" adlı eserinde, Reşidüddin'e dayanarak, Kazan Han'ın sözlerine yer veriyor. Bu sözler Moğolların geleceği ile ilgilidir: "Bizden sonra doğacak Moğol nesilleri dillerini yitireceklerdir" (Ebulgazi, 1994).

Böylece bu yapay yol ile Türk halkları ile Moğolları birleştirmeyi, birbirine çatmayı uygun görüyorlar. 1295-1304 yıllarında Hülâgu devrinde İran'da yönetime geçen Kazan Han, devrinin çok yönlü eğitim görmüş adamı meşhur Reşidüddin'e "Umumi Tarih" yazdırmaya karar veriyor. Reşidüddin'in maddî zenginliği Moğollara yaptığı hizmetlerin bir karşılığı idi. Bu imkânlar içerisinde Reşidüddin, çevresinde topladığı ilim adamları ve tercümanlarla birlikte verilen işi yerine getiriyor. Reşidüddin'e ne tür görevin buyrulduğunu

gösteren önemli bir olgu var: Reşidüddin eserine yazdığı sözbaşı yazısında şunları söylüyor: "Tarihçi eserini yazarken her halkla ilgili yazıları veya anlatılan bilgileri esas alır. Asıl mesele bu bilgilerin hakikate uygun olup olmamasında değil, bu halkın kendi hakkında yazılan veya anlatılan bilgilere inanmasındadır. Eğer bu bilgiler hakikate uygun değilse suç bu tür malûmatı verenlerin boynuna..." (Reşidüddin, 1952).

Türk halklarının, bu bağlamda Türkmenlerin (Oğuzların) geçmişi hakkındaki bilgileri, Reşidüddin'e Cengiz Han'ın hizmetinde bulunan Uygurlar, özellikle onların arasından Polat Çinsan adlı tarihçileri veriyordu. Uygurlar hem ilmî sahada, hem de askeri hizmetlerde yer alıyorlardı.

Cengiz'in oğlu Ödegey, 1227 yılında, babasına başkaldırıp Tebriz dolaylarında mekân tutan Celâleddin ve yiğitlerinin peşinden 30-40 bin kişilik bir ordu gönderiyor. Bu ordunun bir tümeni Uygur, Türkmen, Karluk vb. Türk topluluklarından teşkil olunup tümenbaşlıları da kendilerinden imiş. Moğol ordusu, hedeflediği yerde Celâleddin'in askerlerini bulamıyor. Bu fırsattan yararlanarak kolayca alınabilecek bir bölgeden uygun bir yeri ele geçiriyorlar. Moğolların kara bulut gibi yaklaşıp geldiğini haber alan Türkmenler kurtulmak amacıyla Anadolu'ya sığınıyorlar. Peşlerinden Anadolu'ya giren Moğol atlıları yavaş yavaş onları sıkıştırıyor, sonuçta buraya yerleştiriyorlar.

Bu hadiseden ta Timur'un Yıldırım Bayezit ile savaşarak zafer kazanmasına yani 1402 yılına kadar bu karışık ordunun kalıntıları Anadolu'da kalıyor. İçleri de dışları da Türkleştikten sonra, bunlar, Faruk Sümer'in de belirttiği gibi "Türkmen"leşiyorlar. Timur bunların Anadolu'ya nasıl ve hangi sebeple geldiklerini bildiği için hepsini toplayarak mal ve mülkleri ile birlikte önüne katıp dönüyor. Yolda kaçmaya çalışanlara da ağır cezalar veriliyor. Timur bunları Issık-köl çevresine gönderiyor. Ancak 1405 yılında Timur'un ölümü üzerine Amuderya boylarına geliyorlar. Bazı Orta Asya tarihçileri bu topluluğa "Kara Tatar Türkmenleri" de demişlerdir (Sarhanov, 1997).

Buna benzer "karışma" süreçleri Orta Asya'nın pek çok bölgesinde yaşanmıştır.

Yeri geldiği için temas etmeliyiz. Dilbilimi,

Umumî Türk ve Moğol dillerinin leksikasında (kelime hazinesi), kelime türetilişinde, morfolojisinde, umumî tipolojisinde mevcut olan benzerliklerin sebeplerini iki şekilde açıklamaktadır. Birinci açıklamaya göre, bu benzerlik iki dil ailesinin kökünün aynı olmasından kaynaklanmaktadır. İkinci açıklamaya göre ise, bu benzerlik belli devirlerde yaşanan sıkı ilişkilerin bir neticesidir. Bu diller arasında mevcut olan benzerlikler konusundaki görüşleri karşılaştıran ve Hint-Avrupa dillerinin akrabalığını uzun yıllar ilmi açıdan incelemek suretiyle elde edilen teorik neticelere göre araştıran dilcilerin bir kısmı, çoğunlukla ikinci görüşe katılırlar.

Anlaşıyor ki akrabalık da olsa, uzun süreli komşuluk da olsa, bu iki dilin arası çok eski zamanlarda açılmış, Oğuzlar ile Moğolların tarih sahnesine çıktıkları dönemlerde bu akrabalık hissedilmemiştir.

Reşidüddin "tarih kitabı"nı kronolojik olarak yazmamıştır. O, ilk başta eserine "Türk" ile "Moğol"u birleştirerek başlıyor. O devire kadar Yakın ve Orta Doğu'da bu halkların tarihi çerçevesinde umumî bir çalışma yoktu (*Reşidüddin, 1952*). Ama Reşidüddin iki halkı birleştirme görevini, yönetiminde çalışanların bilgilerine göre değil, Arap ve Yahudi tarihlerine dayanarak yerine getirmeyi tercih ediyordu, Araplar XI-XIII. asırlarda da Türk halkları ile Moğolları ayırt edemiyorlardı. Memlükler, Baybars komutasındaki Moğolları darmadağın ettiklerinde, onların birisi, "Karındaşın karındaşa ettiğini akrep de etmez" demiştir. Tanınmış alim Faruk Sümer, bu örneği "Anadolu'da Moğollar" adlı çalışmasında vermektedir (*Sümer, 1969*). Bu örnekteki ifade günümüzde yaygın olan Arapça kelimelerin kullanılmasıyla birlikte Anadolu Türkçesinde daha keskin olarak ifade ediliyor: "Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiğini".

Reşidüddin asıllarını-köklerini birleştirmiş olsa da Oğuzları, Moğollardan "ayrı" gösteriyor. Oğuz'un 6 oğlunun, 6 torununun adlarını veriyor. Moğollar ile Türklerin karşılıklı farklılıklarının sebeplerini ortaya koyuyor. Türk topluluklarıyla karışarak daha sonraları Türk adını alan Moğol

boyalarını isim isim sayıyor.

Fazlullah Reşidüddin'in "tarihi" ile Moğolların o devire kadar yazdıkları tarihlerin ana çizgileri birbirinden bütünüyle farklı idi. Ancak XIV.asrın başlarında Moğollar için Reşidüddin'deki gibi bir "tarih" gerekli idi. Moğol tarihinin Herat mektebinde Mirhand, Handemir gibi tarihçilerin ulaştıkları neticeler de Reşidüddin'in geldiği netice gibi idi. 1526 yılında Timur neslinden Babür'ün kurduğu devlete de "Büyük Moğol Devleti" deniliyordu. Bayram Han, kuruluşundan çok geçmeden Babür neslinin elinden çıkardığı bu devleti yeniden diriltmişti. Abdurrahim Han ve torunlarıyla hizmet ettiği bu devlet, 1858 yılına kadar devam etti.

H.G.Göroğlu, Reşidüddin'in eserindeki "şecere" konusunda şunları söylüyor: "O da Kaşgarlı Mahmut gibi, göçebe Türk boylarını Nuh'un oğlu Abulca Han'ın oğlu Dib Bakuy'a dayandırıyor. Bu noktada onun tarihinin, Türkleri Nuh'un oğlu Yafese dayandıran "Kısa Tarihler ve Hikayetler" adlı eserdeki bilgilerle çeliştiği ortaya çıkmaktadır" (*Göroğlu, 1976*).

"Kısa Tarihler ve Hikayetler" adlı eser 1126'da, Kaşgarlı Mahmut'un Sözlüğü ise 1070'de yazılmıştır. Eğer böyleyse, o zaman, Reşidüddin'deki gibi şecere, XI. yüzyılda da geçerli olmuş oluyor. Ama incelendiğinde Kaşgarlı Mahmut' taki soy kütüğü ile "Kısa Tarihler"deki bilgilerin birbirlerine uygun düştüğü görülmektedir (*Kaşgarlı, 1992*).

Türk halkları ile Moğol halklarının akrabalığı konusundaki bilgiler muhtemelen Çin kaynaklarına dayanmaktadır. Ahmet Bekmuradov, "Andalip hem Oguznamacılık Debi" adlı araştırmasında şunları yazıyor: Orta Asya halklarının tarihini Çin kaynaklarına dayanarak inceleyen N.Y. Biçurin, Oğuz Han hakkında şu tespitlerde bulunmaktadır: Türk'ün 7. neslinden bir "ikiz" dünyaya geldi (*Bekmuradov, 1987*).

Eğer bu doğru ise, Reşidüddin'in yapabileceği çok şey kalmıyor. Bu halklar ile asırlar boyu komşu olarak yaşayan Çinliler böyle bir yazılı metin bırakmış iseler, kuşku duymak mümkün değildir.

Nikita Yakobleviç Biçurin (1777-1853), 1807-1821 yılları arasında 14 yıl Çin'de yaşayarak

dil öğreniyor, tarihî eserleri okuyor. O nun "Kadim Zamanlarda Orta Asya'da Yaşayan Halklar Hakkında Malûmatlar" adlı eseri, tamamiyle Çin'e yaptığı bu uzun süreli gezisine bağlı olarak yazılmıştır. Ama onun Tatar (Türk) ve Moğol birlikteliği konusunda yazdıkları, Moğol istilâsından sonra yazılan tarihlerden alınmış ise yapılacak bir şey kalmıyor.

Karakum'da göçebe hayatı yaşayan Karahan, oğlunun başka bir Tanrı'ya inandığını öğrenerek onu öldürmek amacıyla üstüne sefer düzenliyor. Karısı, başına gelecek olan belâyı önceden haber veriyor. Karahan savaşta ölüyor. Yerine geçen oğlu 73 yıl saltanat sürüyor. Moğol topluluklarının pek çoğuna ad veriyor. Ebulgazi Bahadır Han, Türk halkları konusundaki tarihinde (Tatar hakkındaki tarih) Oğuzhan'ı dindarlık ve kahra manlık timsali olarak göstermektedir.

Orta Asya'da yaşayan halklar konusundaki bilgiler ticarî ilişkilerin başlamasından sonra Avrupa'ya da ulaşmış olsa gerektir. Ancak bu bilgiler dilden dile geçerken kaybolmuş olmalıdır. Çok eski devirlerde Asyalı tarihçilerin tahminler ve rivayetlerle karışık kayıtlarında tarihî esaslar yok değildi. "Yafes" in oğlu "Türk"ü, Hazar denizinden Kore körfezine kadar uzanan sahada yaşayan halkların "Atası" kabul ediyorlar. Türk'ün 7. kuşağında "İkizler" yani "Türk" ve "Moğol" dünyaya geliyor" (*Biçurin, 1950*).

Biçurin eserini yazarken Çin kaynaklarının yanısıra daha başka eserlerden de faydalanmıştır.

XVII. yüzyılda da "Türkmenlerin Şeceresi" ve "Türklerin Şeceresi" adlı iki eser yazan Hive hanı Ebulgazi Bahadır da, XIV. Yüzyıldan, yani Reşidüddin'den kaynağını alan Moğol tarih geleneğini devam ettirdi. Şecere meselesinde o da Reşidüddin'e başvurmuştur (*Ebulgazi, 1994*). Ancak o yine de Reşidüddin'den farklı olarak şeceresine daha farklı başlıyor: Yafes, Türk, Tütek, İlçe Han, Dib Bakuy, Gökhan, Alanca Han, Tatar ve Moğol, Karahan, Oğuzhan...

Reşidüddin'deki soy kütüğü kısacık : Yafes, Abulca Han, Dib Bakuy, Gara Han, Oğuz Han...

Moğolların yerleşmeye başlayan bu söylentilere dayalı tarihleri, Türkmenlerin hiç de hoşuna gitmiyordu. Buna verilen karşılığı, XVI. yüzyılda yaşamış Nusaylı Türkmen Salar Baba Gulaloğlu Salar Harıdarı'nın eserinde görüyoruz. Harıdarı, Reşidüddin'den yararlanmış olmakla birlikte tarihi kronolojiyi düzenlemeye çalışmış, önce en eski İran tarihinden ve İslâm tarihinden başlayarak yeri geldiğinde Oğuzlara temas etmiştir. Şecere şöyle sıralanıyor: Yafes, Dib Yabgu, Karahan, Oğuzhan.. Reşidüddin'deki "Abulcahan" yok. Salar Baba Tarihi'nden Oğuz Türkmenlerinin tarihine ait bölümleri Kril harflerine aktararak söz başı ve açıklamalarla yayınlayan Türkolog âlim Nazar Halimov, Fazlullah Reşidüddin tarihinin Salar Baba'nın eline geçen nüshasının çeşitli yerlerinde eksiklikler olduğunu öne sürmektedir (*Halimov, 1990*).

Bize göre durum biraz daha farklıdır. Salar Baba, Reşidüddin'i yararlandığı kaynakların sadece birisi olarak tenkidî tarzda ele alıyor, onun eserini redakte ediyor. Bunun için de Oğuzların şeceresini sıralarken yanlışlığa düşüyor.

Salar Baba'nın elinde Türkmen Oğuznamelerinin birkaçının mevcut olduğunu düşünüyoruz. Salar Baba Türkmenlerin esnek şecerelerindeki çaprazlıkları, kesintileri tam olarak göstermemiştir. Eğer onun kullandığı nüshalar noksan olmuş olsaydı durum daha farklı olurdu.

İzmirli dostumuz, Ege Üniversitesinden Prof. Dr. Fikret Türkmen 1992 yılında Kazan'da yapılan Uluslararası Türkoloji Konferansında Oğuzname'nin yeni bir nüshasını dikkatlere sunmuştu. Onun bu nüsha hakkındaki ilk bilgileri veren makalesini tercüme ederek Aşgabat'ta yayımlamıştık (*Türkmen, 1993*).

Fikret Türkmen makalesinde şunları yazıyor: "Reşidüddin'in Camiü't -Tevarih" eserindeki beylerin konumları Ebulgazi'de bazı değişikliklere uğrarken, Kazan nüshasında daha başka statü değişiklikleri göze çarpmıyor. Mesela sağ kolda 4. çadırda Dodurga'nın yerini Yıldız Han'ın büyük oğlu Avşar almaktadır. Payı "Düker" değil "Kırıl" doğruyor. Mürdeşoy'un yerine Torumçı atı tutuyor.

Beşinci çadırda Avşar'ın yerine Karkın pay doğuruyor, Torumçı'nın yerine Karaca atı tutuyor. Bunun gibi değişiklikler soldaki çadırın içinde de görülmektedir. Bu değişikliklerin hepsi beyler arasında güç durumlarının değişmesi ve zamanla şöhretlerinin artması gibi sebeplere dayanmaktadır.

Bütün Oğuznamelerde söz konusu edilen "soy kütüğü" aranacak olursa, Kaşgarlı Mahmut'un gösterdiği sıralamadan daha eskisi yoktur: Kınık, Kayıg, Bayundur, İva, Salgür, Afşar, Begdili Büğdüz, Bayat, Yazgır, Eymir, Karabölük, Alka bölük, İğdir, Üregir, Tutırka, Alayundlug, Tüger, Beçenek, Çuvaldar, Çepni... Ancak bunlarda "tarih" kendi düzeltmesini yapıyor... Selçuklular şöhretlerinin zirvesine çıktıklarında Kınık ilk sırada, Reşidüddin'de ise en sonda geliyor...

Orta Çağ Oğuznameleri, o dönemlerin taleplerine hizmet ettiriliyor. Daha sonraları bu Oğuznamelerdeki şecerelerin ayrı ayrı etnik toplulukların isteklerine göre tertip edilmiş olması sebebiyle çeşitli varyantlar ortaya çıkmıştır. Demek oluyor ki, Salar Baba'nın eserini yazarken yazılı resmi tarihten yararlandığı, ancak belirttiğimiz farklılıkların mevcut olduğu Oğuznameleri de göz önüne aldığı anlaşılıyor.

Buna rağmen resmî tarihler Türkmenler arasında, genellikle de tahsil görmüş Türkmen aydınları arasında az çok yerleşmeye başlıyor, edebî eserler de hesaba katılıyordu.

Aslında Salar Baba'nın "tarihi" de, Ürgenç Hanı Ali Sultan'ın isteği üzerine yazılıyor. Ama ondan 105 yıl sonra Hive Hanı Ebulgazi (1603-1664) 56 yaşında Türklerin soy kütüğünü yazmaya başlıyor. "Şecere-i Terakime"nin Geldi Gurbanov ve Tecen Nepesov tarafından hazırlanan ve "Türkmen'in Nesil Darağı" adıyla yayınlanan neşrine yazdığı söz başı yazısında Prof. Nazar Gullayev'in vurguladığı gibi, "Ebulgazi'nin Türkmenlere bakışı ve onlarla ilişkisi övülecek gibi değil" (*Gullayev, 1991*). Türkmenler önceleri, onun hakimiyet mücadelesinde asıl destekçisi olmuşlardı. Ancak Ebulgazi, Türkmenlerin millî yapılarına aşina olduktan ve tahta çıktıktan sonra az çekti.

Tarihçi Han Ebulgazi henüz 21 yaşında iken, yanında Türkmenleri himaye ettiği bahanesiyle amcası İsfendiyar'a çıkıyor. Hatta amcasından habersiz Türkmenlerle mücadeleye girişiyor. Hanlığa sahip olduktan sonra da Türkmenler üzerine sefer üzerine sefer düzenliyor. Ebulgazi'nin ikinci kitabının son sayfalarını yazanlar, bunları saymaktan yorulup pes ediyorlar. Ama Türkmenler onun "ata mülküm" diyerek yürüttüğü hanlığa hizmet ediyorlardı. On yıl süren İstifan sürgününden kaçıp gelirken o bir süre Ersarlıların, iki yıl da Balkan'da yaşayan Tekelerin elinde barınıyor. Bundan önce de amcasından kaçtığı sıralarda yine ona Türkmenler arka çıkmış, geriye çağırılmışlardı.

Ebulgazi'nin eserlerine ilim dünyasında değerli kaynaklar olarak bakılmaktadır. Tarihçiler, dilciler, etnoğrafılar, coğrafıyacılar... onun eserlerinden çok güvenilir bilgiler elde ettiler. Biz de "Hayvancılık Leksiyası"nı incelediğimiz araştırmamızda tamamen Ebulgazi'nin malûmatlarına dayanarak XV.yüzyıl civarında Türkmenlerin 15 milyon hayvanının mevcut olduğu şeklindeki tespitlerimizi ortaya koymuştuk. Ama her işte olduğu gibi bu bilgilerin yazılmasının belirli bir sebebi ve maksadı vardı. Bunlar çalışmanın içeriği içerisinde hem bazı olguların seçilip alınmasında, hem de olayların ifade edilmesinde bir tesir meydana getiriyordu.

Ebulgazi'nin Türk halkları açısından yaptığı hizmet, Salar Baba gibi Türk dilinde bir tarih yazmış olmasıdır. Türkmenler açısından hizmeti ise, halkın elindeki oğuznamelerin bir bölümünü yazıya geçirip "han hazinesi"ne bırakmış olmasıdır.

Ebulgazi Bahadır Han, "Türkmenlerin Şeceresi" adlı eserinin yazılma sebebini bizzat kendisi şu cümlelerle açıklıyor : Türkmen kocaları Ebulgazi'nin çok iyi tarih bildiğini haber alarak yanına gidip, "Bizde oğuzname çok, ancak bunlar türlü türlü. Güvenilir bir tarih eserimiz olsa iyi olurdu" diyorlar. İşte burası insanı düşündürüyor. Varyoğu 17 yıl önce Türkmenleri insafsızca kırıp geçiren, malını-mülkünü talan eden Ebulgazi'nin yanına kutsal saydıkları Oğuznamelerini alarak giden Türkmen aksakalları böyle bir ricada bulunmuşlar mıydı?

Türkmenler buyruklarına tâbi olan insanları bağışlayabilirler. Ama kendileri hakkında ölüm buyruğu verenleri veya böyle bir buyruğa sebep olan sistemi bağışlamaları beklenemez. Ebulgazi, ikinci gruptakilere dahil.. Bize göre, durum biraz daha farklı olsa gerektir. Türkmenleri fizikî bir zayıflığa düşüren Ebulgazi, çok iyi tanıdığı bu halkın durumu bu şekilde bırakmayacağını bilerek onları "tarih oyunu" ile sürekli olarak manevî yönden bağımlı hale getirmeyi amaçlamış olmalıdır. Bu sebeple "Türkmen yaşlılarının gelişi"ni bizzat Ebulgazi'nin kendisi uydurmuş olmalıdır.

Moğol tarihi, XIV.yüzyıldan yâni Reşidüddin'den kaynağını alan tarih geleneğine göre sonradan yazıldı. Ancak Türkmenlerin ellerindeki şecereleri düzeltmeden, resmi tarihin gücüyle Oğuznameleri tesirsiz hale getirmeden, durum düzelecek gibi değildi. "Şecere-i Terakime" bu işin üstesinden gelmeliydi. Ebulgazi, Türkmenlerin isteğini yerine getirme sebebini, Peygamberimizin, "Eğer bir kişi Müslüman bir kişinin gönlünü hoş kılsa, bunun sevabı bütün insanların ve canlıların Allah'a ibadet sevabından daha çoktur" sözleriyle açıklamaya kalkıyor.

Genel hatlarıyla Ebulgazi'nin iyi bir tarihçi olmadığı anlaşılıyor. Bu özellik bugüne kadar ilim adamlarının dikkatini çekegelde (Göroğlu, 1976; Halimov,1990). H.G. Göroğlu, onun tarihi bir eserin içine çeşitli rivayetleri ustalıklı kattığını tespit etmiştir (Göroğlu, 1976).

Türkmenlerin ellerindeki Oğuznamelerin ağırlığı Ebulgazi'yi sıkıştırmış, buna rağmen o yine de, Reşidüddin'den gelen şecere başı şemasını eserine ilâve etmekten geri kalmamıştır: Yafes, Türk, Tütek, Emelce Han, Bakuy Dip Han, Gökhan, Alınca Han ve de "İkizler" yani Tatar ile Moğol.. Eserin sonunda Ebulgazi Türkmenlerin verdiği malûmatlardan yararlanarak "Seren'den sonra Oğuzlardan Han olmadı. Balkan'da, Mangışlak'ta ve diğer yerlerde yaşayan Oğuzlarda yakındaki Ürgenç'te, Horasan'da kim han oldu ise onlara tâbi oldular (Siz de tâbi oluverin..)" diyor.

Eserin sonlarında "Türkmen"e, "Selçuk" nesillerinden ümit kestiriliyor. (Osmanlı Türkmenlerine bel bağlayıp durmayın, size onlardan önce-

leri hayır gelmemişti, bundan sonra da gelmez, denilmek isteniyor.) Selçukluların Türkmeniz, sizin soydaşınız demelerine rağmen yurda ve halka faydaları dokunmadı. Padişah oluncaya kadar, biz Türkmenin Kınık boyundanız, dediler. Ama padişah olduktan sonra, "Efrasiyab'ın oğlu Keyhüsrev'den kaçarak Türkmenin Kınık boyuna katılmış ve burada yetişmiştir. Biz onun oğullarıyız ve Afrasiyab'ın neslindeniz" diyerek atalarını sayıp 35. kuşakta kendilerini Afrasiyab'a bağlıyorlar" (Halimov, 1990).

Ne kadar çabalayıp çırpınsa da Ebulgazi, Türkmenleri inandıkları tarihlerinden uzaklaştırmanın bir yolunu bulamıyor. Bu sebeple de yaptığı çalışmadan hızını alamayan tarihçi han ikinci kitabını, Türklerin Şeceresi'ni (Şecere-i Türk) yazmaya girişiyor, bu eser üzerinde çalışırken vefat ediyor.

"Şecere-i Türk"ü Rusça'ya tercüme eden G. Sablukov, eserin sözbaşı yazısında bir meseleye dikkat çekmektedir. Ebulgazi'nin eserindeki Moğollara ait bazı malûmatların Farsça'dan tercüme edilen tarihi kaynaklarda mevcut olduğu gerekçesiyle bu eseri Rusça'ya tercüme etmenin gereksizliğini savunan bazı meslektaşlarına rağmen, bu görüşlere katılmayan G.Sablukov, Ebulgazi' nin yaşadığı devir hakkında verdiği bilgilerin hiçbir eserde bulunmadığını belirterek çalışmasını sürdürüyor (Sablukov, 1994). Sablukov çalışmasında, Reşidüddin'den gelen geleneği devam ettiren eserde Türkmenlerden söz edilirken, "Sufiyan Han'ın Tarihi" adlı bölümde onların Hive hanına boyun eğmedikleri dönemlerde zor günler yaşadıklarını, Türkmenlerin uzun zamandan beri Hive Han'na vergi ödediklerini geniş şekilde izah ediyor. Türkmenler Hive' ye belirli bir dönemde zekat adı altında 100 bin davarı vergi olarak vermişlerdir (Sablukov, 1994). Ama bu durum birdenbire yâni çok kısa bir süre içinde meydana gelmiş değildir. Ebulgazi burada vakaları sıkıştırarak hepsini aynı vakitte olmuş gibi gösteriyor. Aksi taktirde onun Türkmenlerin ödedikleri vergiler konusunda verdiği malûmatlar itibarsız olacaktı..

Türkmenler soydaşlığın, akrabalığın ne anlama geldiğini çok iyi bilirler. Onların etnik topluluklarının yani boy ve uruğlarının arasında mu-

hafaza edilen şecere rivayetleri, Türkmeni hiç kimseyle birleştirmeye kalkışmadığı gibi, hiç kimseyi de sonradan "Türkmen" vb. de yapmıyor.

Türkmen boylarının birbirleri hakkındaki rivayetlerinde, bunların babasının Türkmen, annesinin başka bir halktan imiş gibi gösterilmesi en eski tarihi bilgilerin (Dcikiyev,1991) halk hafızasına kodlanmasından başka bir şey değildir.

Klâsik şairimiz Şeydaî'nin (1730-1805),"Ey, Aşık Mirat" adlı bulmaca özelliği taşıyan şiirinin Ebulgazi'nin işleri ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Şiirin metnini bir bütün hâlinde göz önüne getirmiş olursak, öne sürdüğümüz görüşün gerçeğe uygun olduğunu anlamak zor değildir:

*"Meniñ bir sözümden kırk-elli magnı
Alsañam yaraşar, ey Aşık Mirat!
Men sırm düybüni açmadım, yağrı
Aklıñ yetse, cogap yazgın at be at.*

*Ol kimdir han bolup geçdi dünyäde,
Adı galıp, mutıg edilmiş yada,
Binamıslık bolmaz mundan zıyada
Sen-de şeylemikä_, ey aşık Mirat!*

*Ol ne ayyar, satyar saña öz malıñ
Ussat bolyar, azaşdmp öz yoluñ
Yene ona düşündiryär öz iliñ
Yogsa tärin bilmez, ey Aşık Mirat!*

*Kim geydirdi, öz donuñı çöwürip
Kim alyar gövheri saman sovurıp
Kim tikiñçi tikmiş onu övürip
Bilseñ, dogrı sözle, ey Aşık-Mirat!*

*Her zat bolsa, yene dogruluk ozar
Şeydayı dogrusın aydar bir nazar...
Kim çöwürme geyip obada gezer
Oda gutlı bolsun, ey Aşık Mirat!"*

(Şeydaî, 1978).

Birinci dörtlükte Aşık Mirat'a seslenme var. O, Şeydaî'nin sözünü yabana atmışa benziyor.

İkinci dörtlük Göroğlu (Köroğlu) hakkında, daha doğrusu Uğurcık Alp ile ilgili. Bu Alp konusunda Şeydaî:

*"Körhan oğlu Uğurcık alp
Gezdi Türk ilin at salıp
Göroğlu ona at galıp
Paç alıp geçdi sag-solt.*

*"Doglup ikinci Uğurcık
Yada satlandı bir çak..."*

demişti. Önceleri vergi almakta olan Türkmen idi. Şimdi o, yüzbin davarı vergi ödeyecek bir duruma düşmüştü. Söz konusu edilen Uğurcık ile de, XVI. yüzyılda Celali İsyanlarında adı anılan Köroğlu göz önüne getiriliyor.

Üçüncü ve dördüncü kıtalar, Ebulgazi'nin Türkmenlerin şecerelerini bizzat onların ellerinden aldıktan sonra dönüp "tarihi iyi bildiğimi haber alan Türkmenler bana başvurdular" demesini kinaye ile vurguluyor. Beşinci kıtada ise şair,"Kendisinden güçlü birisine yaranmak suretiyle canını kurtarmaya çalışmak namuslu bir hareket değildir, yiğidin başına ne gelirse doğruluktan gelsin" diyor.

Dana Ata'nın Oğuzname şeceresini şiir dizelerine geçirmesi de, Salar Baba ve Şeydaî gibi, sipariş üzerine yazılan tarihlere duyulan karşı çıkış duygusunun bir tezahürü idi. Bu şiir, Ahmet Bekmiradov'un kitabında bütün halinde yer almaktadır (Bekmiradov,1992). Bu çerçevede Dâna Ata'nın:

"Küllü Özbek, Çengiznama

Kalmuk,Kazak, Kırgız nâme?"

şeklindeki dizeleri Oğuz kıvancından başka ne olabilir?

Şeydaî'nin "Sizleri", "Hövvez-Hutdunı" gibi şiirlerini göz önüne alırsak, O'nun "Oğuz meselesi"nde şiir dili ile bir mücadele yürüttüğünü söyleyebiliriz.

"Muğt yerden gazañ gerek

Uygur diyip eşitmiş Oğuzları..."

"Oğuz ili altmış lakam agzı bir

Bir ölçeğde ince, yogım sözi bar..."

Şeyda'nın "Türkmenin Ahvalı" adlı şiiri ise, iki asırdan fazla bir zamandan beri Türkmenlerin (Hazar Ötesi Türkmenleri..Y.A.) "bağımsız devlet" hasreti çeken gönlüne bir teselli olmuştur: "Devran dolanyandır her çakı düzlener Türkmeniñ halı..."

"MENİŇ OĞUZ İÇRE UYGUR ADIM"

XVIII. yüzyılda yaşayan Türkmen aydınlarından birisi ve klâsik edebiyatımızın ulu sütunu Nurmuhmet Andalip'in "Oğuzname"adlı manzum eserinden alınan bu dize, âlim Ahmet Bekmıradov'u hayrete düşürmüştü. Bu sözler manzum eserde bizzat Oğuz Han'ın ağzından çıkıyordu. A.Bekmıradov bu konuda şunları yazmıştı: "Dönüp dolaşıp Oğuzhan'ın kendi adının Uygur olduğunu söylemesi, insanı tereddüde düşürüyor. Burada bir belirsizlik var. Aslında bu noktada Andalip yanlışlığa yol açmış, daha doğrusu halk arasındaki yanlış bir inancı eserine dahil etmiştir (Bekmıradov, 1987).

Acaba bu gerçekten de böyle midir? Bize göre mesele ne Andalip'in yanlışlığında, ne de halk arasındaki yanlış inanışlarda. Şimdiye kadar halk arasında Türkmen ile Uygur'u birleştiren bir malûmat (veya rivayet) yok. Türkmenler Türk halklarından Kazak veya Özbek'in adını özel ad, Kürt, Sart, Puşt, Noğay... etnik adlarını cins ad olarak kullanırken, Tatar adına ise konuşma dilinde yer veriyor. Bununla birlikte "Uygur"a ait bu tür bir materyal ile karşılaşılıyor...

Aybek Devadari tarafından 1309 yılında yazılan "Dürerü't - Tican" adlı eserde, VI. yüzyılda yâni İslâm'dan bir asır önce Türkçe'den Farsçaya tercüme edilen "Uluhan Ata Bitikçi" adlı bir kitap olduğu hakkında verilen malûmat bugün iyice biliniyor (Göroğlu,1976). Ancak XIII. yüzyıldan, yani Moğollardan bu yana yazılan Oğuznamelerin hepsi de İslâmî tesir ile ilişkilidir. Bunun karmaşık ve çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin en önemlileri şunlardır: İslâm'ın bütün yönleriyle Oğuz hayatına tesiri, Moğollar arasında İslâm dininin yayılması, Oğuz Moğol birlikteliği konusundaki resmî söylemler ve ayrıca

Oğuz ile Cengiz Han'ın tip özelliklerinin birbirine karışması... Dede Korkut' ta Oğuznamenin İslâmlaşması sentimental formlara sahip oluyor. Dede Korkut Destan'ının "Deli Dumrul"a ayrılan hikâyesinde şu dizeler bulunmaktadır:

*"Yücelerden yücesin
Kimse bilmez nicesin
Görklü Tañrı!
Nice cahiller seni gökte arar*

*Yerde ister.
Sen hut müminlerin gönlündesin*

*Daim duran Cebbar Tañrı
Baki kalan Settar Tañrı*

*Benim canımı alır olsan sen al
Azrail'e bırakma... dedi."*

Deli Dumrul'un sözleri Allah Teala'ya hoş geldi. Azrail'e nida etti ki, Deli Kavat benim birliğimi bildi, birliğime şükür kıldı. Ya Azrail, Deli Dumrul can yerine can bulsun, onun canı azat olsun, dedi.." (Kitab-ı Dedem Gorkut, 1997).

Bu bakımdan, Paris Millî Kütüphanesi'nde ele geçirilen Uygur Alfabetiyle yazılmış Oğuzname bu kadim Oğuzname'nin (Uluhan Ata Bitikçi) izlerini taşımaktadır, diyen Ahmet Bekmıradov haklıdır.

Uygur Alfabetiyle yazılan bu eserin metni hem A.Bekmıradov'un 1988 yılında yayınladığı "Göroğlunun Izları" adlı kitabında, hem de Rahman Recebov'un 1991 yılında yayınladığı "Gadim Türkmen Edebiyatı" adlı kitabında yer almıştır.

Okuyucu için uygun olacağı düşüncesiyle, bu en eski Oğuzname'nin olay örgüsüne kısaca yer verelim.

Ay Kağan'ın bir oğlu dünyaya geliyor. İl şadlanıyor.. Annesinin ilk sütünü emen oğlan büyüyor, bir yiğit oluyor. Halkının başına belâ olan bir canavarı öldürüyor.

Bir gün Oğuz, Gök Tanrı'ya yönelmiş otururken gökten bir ışık iniyor ve içinden güzel bir kız çıkıyor. Oğuz'un bu gök kızından Gün, Ay ve Yıl-

dız adlı oğulları oluyor. Oğuz'un bir Yer kızından da Gök, Dağ ve Deniz adlı 3 oğlu daha oluyor.

6 oğlan sahibi olan Oğuz şadlığını paylaşmak için büyük bir şölen veriyor, halkı ile görüşerek "Cihangirlik davası" güdeceğini ilân ediyor. Dört yana elçi gönderen Oğuzhan, hakimiyetini kabul ederek vergi ödeyen halklarla dost olacağını, buna razı olmayanların ise savaşa hazırlanmalarını duyuruyor. Yürüyüşlerinde uygarlık izleri bırakıyor, "Saklap"lara, "Kıpçak"lara, "Karluk"lara, "Halaç"lara ve "Kanlı"lara ad veriyor. Bilinmeyen kalmasın düşüncesiyle Oğuz'un ordusunda bulunan Uluğ Türk adlı bir bilginin gördüğü düş ile, Bozokların ve Üçokların "ok-yay" buluşları açıklanıyor. Bunlardan sonra Oğuzhan ele geçirdikleri toprakları oğulları arasında paylaşıyor." Şimdi Nurmuhammet Andalip'in "Oğuz name" poemasına geçelim. Bu eser 12 bölümden ibarettir. Bu bölümlerden 11'inin sonunda kendi adına yer veren Andalip, halk adına söylenen bölüme adını koymuyor. Bu 12 bölümün adları şunlardır: Giriş, Oğuzhanın İtbarak Han bilen Söves Kılğanı (Oğuzhan'ın İtbarak Han ile Savaşması), Kıpçak Hannın Togulganı (Kıpçak Han'ın Doğuşu), Çingiz Han Destanı, Oğuzhanın Garahıtayı Alganı (Oğuzhan'ın Karahıtayı Alışı), Oğuzhanın Öz İlige Kaytganı (Oğuzhan'ın Yurduna Dönüşü), Oğuzhanın Saltanat Baskançagına Yetgeni (Oğuzhan'ın Saltanat Basamaklarını Çıkışı), Tamgalar Hakkında Halayıkın Aytganı (Damgalar Hakkında Halkın Söyledikleri), Oğuzhanın Şam Şerife Barganı (Oğuzhan'ın Şam'a Varışı), Oğuzhanın Hakanlığını Ogullarına Tabşırğanı (Oğuzhan'ın Hakanlığını Oğullarına Paylaşması), Oğuzhanın Ogullarına Pent-nesihat Kılğanı (Oğuzhan'ın Oğullarına Nasihat Vermesi), Andalipnin Yitgen Oguz Hatuga Matam Mersiyesi (Andalip'in Kaybolan Oğuz Yazısına Matem Mersiyesi)... Ancak manzum eserde beyan edilen vakaların sürekliliği göz önüne alındığında, bazı bölümlerin özellikle belirtilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Andalip'in Oğuznamesi, insanoğlunun yaratılışından başlamaktadır. Adem Ata ve Mama Hova, Nuh, Yafes, Türk, Oğuz...

Oğuz'un "İtbarak ile yaptığı savaş"ı içine alan bölüme "Kıpçak'ın doğuşu" ve "Cengiz Han'ın destanı" da dahil ediliyor. Bu görüşümüzü bu iki hadiseden sonra yeniden İtbarak ile yapılan savaş hakkındaki sözlerin devam etmesi gözler önüne sermektedir. Bu da Kıpçakların önündeki tarihî yolun Cengiz tarafından kesildiğini, fakat Kıpçakların içinden doğan ikinci ilhan Havan'ın onlardan öçlerini aldığını anlatmaktadır (BAY BARS).

"Kara Hıtay" yürüyüşünde "Karlık"lara ad konuluyor. Yurda geri dönülürken "Halaç" adı veriliyor. Uygur bir kahraman olarak Oğuz'un yaptığı işler övülüyor. Yazıyı keşfeden kişi hükmünde gösteriliyor. Onun kağanlık makamına lâyık olduğu vurgulanarak "damga alfabe" konusunda sözler ediliyor. Arkasından da tekrar yurduna dönüp geldiği anlatılıyor ve "ok-yay" bulunuyor.

Oğuzhan yurduna geldiğinde hakanlığını oğullarına paylaşıyor ve onlara nasihat eder ken şunları söylüyor :

*"Menin Oğuz millet içre uygur adım
Şol yol bilen nesip boldı muradım."*

Manzum eser, Andalip'in yiten "Oğuz Alfabetesine matem mersiyesi ile tamamlanıyor. "Oğuzhan'ın Oğullarına Nasihat Kılması" adlı bölümden sonra Andalip:

*"Gel, eysem Andalip, kıl sözni kütah
Oğuzhan ruhıga etmekge patah..."*

diyerek, görünüşte sözlerini toparlamaya çalışıyor.

Burada dikkati çeken bir mesele var. Andalip niçin "Uygur" sözünü bizzat Oğuzhan'ın kendi ağzından vermektedir?

Asırlardan aşır gelen Oğuz ruhu... Göroğlu'nun baraktığı şöret ile Türkmen'in son devirlerdeki toplumsal yaşayışının arası dağ ile deniz gibi idi. Orta Asya medeniyetinin derinliklerinden kaynaklı çoşan, Türk dilinin mertebesini zirvelere yükselten Nevai'nin eserlerine tahmis yazan Andalip'in, diğer Türkmen klasik şairleri gibi

bilim ve eğitime değer veren insanların elinde gözbebeği gibi korunan elyazmaları görmüş ve okumuş olması şüpheye yer bırakmayan bir hakikattir. Bu sebeple Andalip'in Oğuzname poemasındaki tarihî bahiste "Oğuz-Uygur düşüncesi"nin ortaya çıkmasını, Uygur yazısında yazılan Oğuzname ile izah etmek doğru bir yaklaşımdır. Bu konu hakkında özel bir çalışma yapan A.M.Şerbak (1959), eserin yazıldığı tarihi (Uygurca Oğuzname'yi) 1407 yılından daha gerilere götürmektedir. O yıllarda Pekin'de, Çince-Uygurca Sözlük hazırlanıyor. Şerbak, bu Oğuzname'nin yazarının bu sözlüğü hazırlayanlardan birisi olması ihtimalini vurgulayarak araştırmalarına son noktayı koymuştur.

Bilinen bu tür diğer eserlerin hiç birisinde, Oğuz ile Uygur'u birleştiren bir olgu veya bilgi ile karşılaşılıyor. Âlim Şerbak, Uygur Alfabesiyle yazılmış olsa da bu Oğuzname'nin, Uygur dilinde yazılan eserlerin dilinden farklı olduğunu belirtiyor.

Âdet olduğu üzere Oğuznameleri öncelikle Türkmenlerin kendileri, bunun yanısıra onların tarihleriyle ilgilenen veya bu tarihî bilgileri bir düzene koymak gereği duyanlar yazıyorlar.

Bu açıdan, XIV. asrın ortalarında Semerkant dolaylarından Çin Türkistanı'na (Doğu Türkistan) göç eden Sakırların bu meselede parmaklarının olması ihtimali vardır. Çünkü bu yerler, Uygur yazısının yaygın olarak kullanıldığı merkezler idi. E.R.Tenişev, Uygurları ele alan çalışmasında, Sakırların Arap alfabesinde yazılmış eserlerinin mevcut olduğundan söz ederken, Uygur Alfabesiyle yazdıkları eserlere hiç temas etmiyor. Yine de tarihî ve medenî şartlar içinde Salurların Oğuzname yazmış olmaları ihtimali vardır. Şerbak'ın "Uygur yazısındaki Oğuzname'yi yazan kişinin Karluklardan olması mümkün" (Şerbak, 1959) demesiyle, N.A. Baskakov'un Çin Salurlarının dillerini Karluk grubuna dahil etmesi, bizim öne sürdüğümüz görüşlerin ilmî açıdan incelenmesinin ilgi çekici olacağını ve netice vereceğini göstermektedir.

Uygurca yazılan Oğuzname'de Oğuz Han'ın annesinin adı Ay Kağan'dır. Bu ise, Salurlar

arasında yaygın "Ay Ene", "Gün Ene", "Yıldız Ene" tipleriyle olan ilişkiyi ortaya koyar (Göroğlu, 1976).

Kadim Oğuzname'de 6 oğullu Oğuz Kağan ulu şölen verip halkıyla görüştüğünden sonra elçilerini dört bir yana şu sözlerle gönderiyor :

"Men Uygurnıñ kaganı bolamen, kim yerniñ tört bulınıñıñ kaganı bolsam kerek turur."

Demek oluyor ki Andalip, bu Oğuznamenin Arap yazısına geçirilen varyantını veya onun bizzat orijinalini görmüş olmalıdır. Uygur yazısındaki Oğuzname'den alınan cümledeki etnik muhtevayı açığa çıkaralım :1- Hanın adı: Oğuz, 2-Oğuz Han, Uygurların Hanı. Görüldüğü üzere Oğuz Han'ın hangi etnik kökene mensup olduğu konusunda bir şey söylenmiyor.

R.Recebov'un "Gadım Türk Edebiyatı" adlı kitabında, Oğuz Han'ın söylediği "bolamen" kelimesi, gelecek zaman fiili olarak açıklanmaya çalışılarak, Oğuz Han'ın "bundan sonra Uygur Hanı olmak istediği" şeklinde fikir yürütülüyor (Recebov,1991). Ancak dilbilim kaynakları "bolamen" şeklindeki sözlerin anlamının aslında şimdiki zamanı anlattığını, kullanılışa göre de gelecek zamanı da anlatabileceğini bildiriyor (Nasilov,1963).

Bu sözün metin içindeki anlamı ise şöyle : Oğuz Han, "ben dünyanın dört köşesine han olacağım" diyor. Bu durumda Uygurların özellikle belirtilmesi mantığa uygun değildir.

Andalip'in meseleyi ortaya koyuşu daha farklı. İşte onun bu meseleyi çözüşü :

Oğuz Han'ın Oğullarına nasihat edişi:

"Meniñ Oguz millet içre uygur adım
Şu yol birle nesip boldı muratım

Birev bir söz tiyse, tiydim anga "hayır"
Sebep şul, uygur atandırdılar gayır.
Hayır birlen karar işniñ ahırın
Yetişdim maksatıma birin-birin.

Garaz, men almaıyın burramı kolğa
Sütçük til birle saldım halkı yolğa.

*Tiymes erdim cakanda "Munda kelgil,
Menin bargan yolunda birle bolgil.*

*Birinçi zorun-öz tuttuk muratum
Bezep ilni çektirivge gayratım."*

Andalip'te Oğuz Han, Oğuz Milletinin hanıdır. Fakat yürüttüğü ölçülü iç siyaset neticesinde halkın gönlüne hitap ederek halk tarafından verilen "Uygur" ünvanına sahip oluyor. Burada Andalip ilk olarak Uygur halkının adını Türkmen dilinde cins isim şeklinde göstermektedir. Andalip niçin etnik oğuznamelerde yaygın olan açıklamalardan farklı olarak, kendine göre bir açıklamada bulunuyor? Buna sebep olan şartları ve Andalip'in uyguladığı etimolojiyi açıklamaya çalışalım.

Kadim Oğuzname'de Oğuz'un ad koymaya ilişkin özellikleri aşağıda gösterildiği şekildedir :

Urus Bey, oğluna bir şehri koruma görevi veriyor, ama oğlu babasına ihanet ederek şehri Oğuz Han'a teslim ediyor. Bunun için Oğuz Han, "Yiğitnin sözün yakşı kördi, sevindi, küldi, takı- ayıttı kim menge köp altun yumşapsen, Baluknı yakşı saklapsan deb dedi. Anun için anga Saklab at koydı."

Zarf-fiil olan "saklap" (saklayıp) kelimesinin etnik isim olarak gösterilme sebebi sadece etnonim kelime olan "Saklab" ile olan şekil benzerliği yönündedir, yoksa muhteva açısından bir ilişkileri yoktur.

Oğuz Han'ın atı Buzdağ'a kaçıp gittiğinde, onu getirmeye giden yiğitlerden birisi dokuz gün sonra una bulaşmış gibi ak-pak olarak geri geliyor. Oğuzname'de belirtildiği gibi: "Ol beg kardan sarunmuş erdi."

Oğuz Han, ona, "Senge at bolsun Karluk dep dedi."

Oğuznameci, "Halaç" ile "Kanlı"nın adı aynı yerde olmasını diyerek, Cürçit ili hakkındaki sözlerini ikiye bölüyor. Böylece Cürçit iline yakışan duvarları altından, pencereleri gümüşten, kapıları demirden "bina" ile nerede karşılaştığı belirtilmeden, "Yolda önlerine bir bina çıktı" deniliyor. Bu görüşümüzü, bir olgu tasdik etmektedir. Türkmen halkı arasında yıkılmaz zengin anlamını ve-

ren "Cürçit Bay" şeklindeki mecazî anlatım, eskiden beri kullanılıp gelmiştir. Binanın zor açılan kapısını açmak görevini alan yiğide, "Anga yarlık kıldı kim, sen munda kal, aç. Mundan anga Kalaç at koydı." deniliyor. Burada cümlelerin üzerine hiç de ilgisi olmayan bir yük yükleniyor.

Cürçit ilinin sınırsız zenginliklerine sahip olan Oğuzların bu ganimetleri taşımaları gerekiyor. Bu sırada eli usta birisi arabayı (kağnı) icad ediyor. Araba yürüdüğünde "kanga kanga" diye ses çıkarıyormuş. "Anın için anlarga 'Kağa lug' adını koydı. "Aslında burada "Kağlı" (Kang lı) olmalıdır. Bunun yerine Kağa lug denilmesi, eserin veya hadisenin çok daha önceki devirlere götürülmeye çalışıldığını ortaya koyan temel unsurlardan birisidir.

Yayı kırıp bölüşenlere "Bozok", üç oku paylaşanlara ise "Üçok" adı da burada veriliyor.

Yukarıda belirtilen ad örnekleri içerisinde "Karluk"un dışındakiler,etimoloji açısından pek bir şey ifade etmiyor. Bunların hepsi de halk etimolojisinin ürünleridir. Halk etimolojisinin en yaygın uygulaması olan "suni etimoloji", incelenen kelimeye benzer bir şekil bularak onun yapay olduğunu apaçık gösterir bir biçimde ele almaktadır. Kaşgarlı Mahmut da, "Halaç"ların adını "Aç Kalmak" ile bağlantılı olarak açıklamıştı.

Bu tür açıklamaların basitliği yüzünden, çok çeşitli etimolojilerin ortaya çıkmasına yol açılmaktadır. Bu açıdan Andalip'in "Uygur" sözünü açıklamaktaki usta yaklaşımı çok başarılı görünmektedir. Ancak Andalip, "Uygur terimini etnik anlamından uzaklaştırıyor. Ad koyanın sadece han değil, halk da olabileceğini ortaya koyuyor. Andalip'in bu faktörlerden beklediği maksat millî kültürü yeniden diriltmek, Oğuz yazısının güç kazandığını göstermektedir.

Türkmen Ebebiyatının millî edebiyat olarak gelişmesi, onun Türkmen halkının sevincini kıvancını eşit olarak paylaşmaya başlamasıyla birlikte belirginleşmiştir. Bu olgu aslında "Türkmen Ahvali"ne kaygı duymak şeklinde Şeyda'nın eserlerinde daha da gelişerek ortaya çıktı. Mah-tumkulu yabancı ülkelerden gelen düşmanlara karşı direnmek ve geri çevirmek için Türkmen halkına seslenmiş ise de, serkerde şairimiz Sey-

di"Göroğlu" olup beyleri savaşmaya yöneltti. Ama Andalip'teki gibi, Türkmen gençlerine ve yetişen nesillere öğüt olarak sunulan dizeleri klâsik edebiyatımızda bulmak zordur.

Andalip'in 1920'li yılların şiirlerini hatırlatan mısralarını, Oğuzname poemasından alıyoruz:

*"İndi öser siz,
Yovnu basar siz.
Siz dolup-daşp,
Ornuñ gısar siz,
Çikañ cahana
Nobat sizinki.
Uruşsa duşman
Başın keser siz..."*

Bu dizeler, Andalip'in eserine halk arasındaki vurma-kırma gibi yanlış fikirleri sokması değil, ince ince düşünülerek, ölçülüp biçilerek ortaya konulan fikirlerin ürünüdür. Manzum eserin (poema) orjinal tarafı sadece bununla da kalmıyor. Andalip tarihte kesintisiz olarak devam etmekte olan millî kültürü, ayrıca düşünce ve bilimi de ele alıyor. Aşağıdaki dizeler bu görüşümüzü tasdik etmektedir:

*"Bu yerde azgine tarih sözünden
Beşer dünyasınıñ narı yüzünden.*

*Hekayat eylemek ki lazım oldı
Sözün üstü açıldı, cazım oldı.*

*Ki adam nesli önüp iñ ovvalda
Niçem yıl yördi hayvan şekli halda.*

*Alar yaşayıñı taşda añ-bilimden
Narıdır ol zaman tarih-ılmıdan,*

*Bu yañlıg dövürlerde adam oğlu
Geçirmiş çoh zaman, yok diyi-bi-yolı."*

İnsanoğlunun ortaya çıkışı konusunda çok önceden mevcut olan görüş, Türkmen toplumunda ilk olarak Andalip'in dilinden gündeme getiriliyor. Bunun kapsamını üç anahtar kavram ortaya koymaktadır: "Añ-bilim" (aydınlanma,bilinç),

tarihilim" (Tarih ilmi), "düpyol" (Temel yol, medeniyet)...

Bu kavramlar eğitimi, halkın tarihi hafızasını ve kesintisiz uygarlığı ifade etmek amacıyla kullanılmış olup, bununla bilgisizlik, bilinçsizlik, mensubu olunan halkın tarihini ve ataların aydınlık yolunu bilmezlik önceki devirlerde kalmıştır, bu tür düşünceler çağımıza uymuyor, demek istenmektedir.

"Oğuzhan'ın Saltanat Basamaklarına Çıkışı" adlı bölümde Oğuz Han ilk cihangir, Türk Dünyasının ilk basamağı hükmünde değerlendiriliyor. Bilim dünyasında, sanatta, şirin sözlülükte, kağının icadında öncü oluşuna, yazıyı buluşuna ve Türk toplulukları için yeni yurtlar açmasına temas ediliyor. Tabiata karşı kazanılan zaferin kahramanı olarak gösteriliyor. Medenî bir kahramana mahsus olan sıfatları ortaya konuluyor. Bütün bunlar XX. asrın başları için de çağdaş denilebilecek fikirlerdi. Bu sebepten bizim, Andalip'in mısralarına getirdiğimiz açıklamalarda onun "çağdaşlaşmış" gibi görünmesi normaldir.

Ama bu konuda daha farklı düşünmeye çalışmak zor. Hiç olmazsa kendi devri için ileriye yönelik bir görüşü öne süremeyecek olan insan, "Kutsal Oğuzname"ye başvurabilir miydi? Andalip Oğuzname'ye de yenilikler getiriyor. Bu yenilikler, Oğuznamelerin hiçbirinde görülüyor. O, Oğuz Kağan'ın oğulları ve nesli hakkında şöyle diyor:

*"Bolupdır altı oğlu üç garımdan!
Akılda-damışda artık biri-birinden.*

*Bularñ adı Gün han hem-de Ay han
İkinci garı Yıldız hem-de Gök han.*

Üçünci garı Tag han hem Deñiz han..."

Görüldüğü üzere burada Andalip çeşitli annelerden (iki anneden) peş peşe doğan 6 oğlanı, bir anneden doğan 3 ikiz olarak gösteriyor. Burada ister istemez Moğol tarihçilerinin Türk ile Moğol'u ikiz edişleri akla gelmektedir. Bu ise, Üç Ok'u Boz Ok'a tâbi etmekten, onların ikisini de akılda ve kararda birbirinden üstün ve yetkili göstermek-

ten ibarettir. Bu yaklaşım ise "Bağımsızlık Dönemi"nde (1992'den sonra) söylenen bir türküde yer alan,

*"Beş velayet, beş doğan
Birbirinden merdana..."*

şeklindeki dizeler ile paralellik göstermektedir, aynı amaca yönelmektedir.

Andalip sonlara doğru Gün, Ay ve Yıldız adlı 3 oğlun "yay"ı, diğerlerinin de "ok"u bulup getirmeye çıktıklarını yazsa da, "Bozok-Üçök" sözünü ağzına almıyor. Bu ise gök asıllı ve yer temelli kardeşlerin arasını daha da sağlamlaştırıyor.

Bu bilgiler ışığında, Andalip'in kadim Oğuzname hakkında "bilgisi vardır" şeklinde bir neticeye gelmek mümkündür. A.Bekmiradov'un araştırmalarını inceleyen B.Taganov sonuçta buna benzer bir neticeye ulaşmıştır (Taganov, 1993). Bu fikrin doğruluğunu yukarıda belirtilen deliller ortaya koymaktadır.

HAT-YAZUV TOGDURIVCI AKIL ÖYÜNDE (AKIL EVİNDE YAZIYI BULAN)

Oğuz Kağan, 24 torun görüyor. Onlara yerli yerinde mal(hayvan) veriyor. Herbirisine belli bir "tagma" (damga) çiziyor. Bunlar, tarihte çok iyi bilinen "Oğuz tağmaları"dır.

Nurmuhammet Andalip, manzum eserinin "Oğuzhan'ın Saltanat Basamaklarına Çıkışı" adlı bölümünde ilmî bir görüş ortaya atmakta ve bunu da "Uygur meselesi"nde olduğu gibi yeterli derecede temellendirmektedir:

*"Täemmil birle fenniñ şekilni
Çızarga oylanıp tutdı akılnı.*

*Birinci bolsun inci malğa bellig
İkinci bolsun urug-ilge bellig.
Oşol tamga bilen malı bilinsin
Görüvde kim olay halı bilinsin.*

*Takı hanlık nişan bolsun alarga
Bu yañlıg şekil oylandı bilerge."*

Andalip'in ortaya koyduğu görüşün edebî düşüncenin bir ürünü değil de gerçek bir ilmî yaklaşım oluşu, bu tür bir görüşün son dönemlerde alimler arasında kabul görmüş olmasından da anlaşılmaktadır. "Alfabe meselesi", A.Bekmiradov'un bu manzum eseri ele aldığı kitabında önemli bir yer tutuyor (Bekmiradov,1987). O, Oğuzların 24 boyundan meydana gelmiş alfabe hangi tağmanın hangi harfi karşıladığı ve tağma alfabenin yaşı konusunda iki meseleye parmak basmaktadır. Andalip'ten kaynaklanan "tema"nın incelenmesi onu Şeyda'nın ve Şakandî'nin şiirlerine yöneltiyor. Böylelikle XVII-XVI-II. Asırlarda yaşayan 3 Türkmen klâsik şairinin, bir başka ifadeyle 3 Türkmen aydınının millî kültürümüz ile ilgili arayışlarını yansıtan eserleri bir çizgide birleştiriyorlar.

Andalip'in "Oğuznamesi"ndeki alfabe meselesiyle ilgili görüşlerimizi beyan etmeden önce, bu konudaki yaklaşımlara bir göz gezdirelim...

Andalip'in eserini tamamlayan bölüm aşağıdaki dizelerden ibaret:

"Andalip'in Kaybolan Oğuz Yazısına Matem Mersiyesi"

*Bir asmanı- bela inip nahandan,
Yuvutdı ol dürrü-gummat bahanı.*

*Tiriklikte zerur ol bizge candan
Oğuz övlatmıñ ruhi-rovanı.
Egerçe Nuh yaşın berdi ovvalı
Takı bermiş bu gün badı-hazanı.*

*Ki bizge ança yıl turganıñ ulı
Bela sançgan imiş tiri-hazanı.*

*Anı ret eylemek emri-mahalı,
Mevh olmaz tiydi anıñ yazganı.*

*Birev ret kılmakğa bolsa mecalı
Kim ol merdüd hem ilnin azganı.*

*Yaşın üç miñden aşıp törtge mindi
Bu yaşta çekmediñ renci-ızanı.*

*Oğuz övlatından ayrıldıñ indi
Ki bizlerge koyup matam-gazanı.*

*Seni asmanı-acdarha yuvutdı
Sen ol Yunus, girip tutduñ mekanı.*

*Cemalîndan cahan köñliñ sovutdı
Men oldum Andalip, vasfın yazganı."*

İşte, bu dizeler Andalip'in poemasını Şeydaî ve Şakandî'nin şiirlerine yaklaştırmaktadır. Şakandî, Andalip gibi 24 harfli alfabeden söz ederken, "Gözel Yigimbâş" adlı şiirinde bir "tagma" fazla geliyor. Bu meselede üç şairden ikisi bir tarafta, birisi bir tarafta duruyor.

Şakandî'nin "Döredi" adlı şiiri kaybolup giden, yok olan alfabe hakkındadır :

*"Ol ki hayısı candor her kimge tamga
Basmak bilen, ol terpenip döredi.
Dil çıkanda, söz düşürüp adamga
Bir niçe dil bile sözlep ugradı.*

*Ol niçik candar, bir gövrede altı baş
Yigrim tört ayaklı, yörep çıktı daş.
Ayaklama bolmaz cesedi yoldaş,
Yene baran yerde hökmi yöredi.*

*Ol nemedir, dilsiz yerde ayagı,
Sözler açdı niçe müşgil soragı,
Ol ayaklar şol milletiñ yarağı
Her düşmandan ayak bilen goradı.*

*Gövreden üç yüz yıl soñ çıktı başı
Şeyle bir canaver kıyndır döreyşi.
Üç müñ yıldan geçyer ayağıñ yaşı
Başı bir eyyemler ölüp, guradı.*

*Ayagnı yuvutdı kurayış yılanı
Şonun bilen gitti canı bileni,
Ondan zâherlendi dünyä bolanı
Ol Arabistanda dogup döredi."*

Ama Andalip'in poemasının az önce yukarıda

belirttiğimiz son bölümünde bu "yitip yok olmak" konusundaki fikir tek taraflı değildir. Alfabenin başına nasıl bir felâket gelmiş olursa olsun, henüz tamamıyla kaybolup gitmemiştir. Hatta Andalip bu alfabenin unutulması gerektiğini söyleyene "İl" den çıkan azgın" demektedir. Şeydaî'nin "Gözel Yigimbâş" adlı şiirinde yeralan,

*"Osdürüp şol güne çenli
Gizledim, gözel yigrim beş..."*

*"Gömüp dur, tutabilmen..."
"Bu vakt kem-kas tutarlar..."*

şeklindeki dizeler, bu alfabenin "şimdi de" mevcut olduğunu açıkça bildirerek, Andalip'in alfabenin henüz yok olup gitmediği şeklindeki fikrini desteklemektedir. Eğer şairler gerçekten de tagmaları göz önünde tutarak bunu vurgulamış olsalardı, o zaman,

"Şeyle kulaga yakımlı..."

*"Yedisinden ovaz çıkıp
Onsekizi tartar çekip..."*

*"Senin için yas tutarlar
Yiter sen, gözel yigrim beş..."*

gibi dizelere gerek kalmazdı. Üstelik Andalip'in devrinden çok daha önceleri Kâşgarlı'nın Sözlüğünde gösterilen daha eski ve karmaşık şekillerden ibaret damgalar önemli değişikliklere uğramıştı. Hayvancılık leksiyasını ele alan araştırmamızda bu konuya temas etmiştik (Sarhanov, 1997).

Eğer "Tamga Alfabe" aranacak ise, o zaman temel olarak en kadim damga şekilleri olan Kaşgarlı Mahmut'un XI. asırda gösterdiği "şekiller" esas alınmalıdır. Hatta bu durumda (eğer bu alfabenin ortaya çıkışının üzerinden üç bin yıl geçtiği doğru ise) Kaşgarlı Mahmut'a kadar iki bin yıla yakın bir zaman geçmiştir. "Andalip Hem Oğuznamacılık Debi" (Bekmiradov, 1987). adlı çalışmada ise, genellikle ondan sonraki asırlara (XIV-XVIII),

basitleşen damga işaretlerine başvuruluyor. Bu ise yetenekli alimin bir temele dayanan buluşlarını başka yönlere götürmektedir. A.Bekmuradov, Run alfabesindeki harfleri kadim Grek harfleriyle karşılaştırmıştı.

İngiliz Türkoloğu G.Clauson da böyle yapıyor (Clauson, 1986).

Klâsik şairimizin eserlerinde "Tamga alfabe"ye 3-4 bin yıl yaş biçiliyor. Andalip'in "Oğuznamesi"ni ele alan monografyada, bu bin yıllıkların hesabını çıkarmak için alfabenin ortaya çıkışı ve gelişmesi konusundaki araştırmalara başvurulmaktadır. Ancak günümüz dilbilimi XIX.asırdan itibaren Avrupa'da gelişmeye başladı. Bizim alfabelerin meydana gelişi ve bunların birbirinden türemeleri konusundaki bilgilerimiz de bundan sonraki devir ilmi araştırmalarının neticesidir. Bu güne kadar Türk alfabelerinin meydana geldiği çağları düzenli bir şekilde haber veren çalışmalar ile karşılaşamadık. Buna göre de, klâsik şairlerimizin-aydınlarımızın alfabenin yaşını belirlemek için aldıkları başlangıç noktası, Oğuz'un mitolojik tarihlere uzanan yaşıyla bağlantılıdır: Alfabeyi "Oğuz" meydana getirdi. Oğuz şu kadar yıl yaşamıştır. O halde alfabenin yaşı şu kadardır...

N.Y.Biçurin'in temas ettiğimiz kitabında verilen malumatlara göre, Moda-Oğuz Han (METE) M.Ö.174 yılında vefat ediyor. 70 yılı aşkın saltanat sürüyor. Demek ki "söz konusu Oğuz Han alfabayı icad etmiştir" dersek, alfabenin yaşı tahminen iki bin yıl oluyor. İlk yazılı anıtlarımızın VII. asıra (bazı kaynaklara göre VI) ait olduğunu göz önüne alırsak, o zaman, Oğuz Han ile yazılı anıtlarımızın arası pek fazla değil. Hunların alfabeleri hakkındaki dolaylı malûmatlar ise, atalarımızın sosyal hayatında yazıya duyulan ihtiyacın en kadim devirlerde ortaya çıkmış olması meselesi ile ilişkilidir (Biçurin, 1950).

İleriye yönelik olarak öne sürülen fikirler, ortaya çıktığı devirler için bir farklılık arz etmektedir. Bu tür görüşlerin gücü, yeniliği ve çağa uygunluğunun üzerinden devirler geçmiş olsa da nesilleri şaşırtıyor. Andalip'in "Oğuzculuk İdeaları" konusundaki bu incelememizde de bu duygu bizi etkiledi, düşüncelerimize eşlik etti. Şakandî ile

Şeydaî'nin alfabe ile ilişkili şiirlerini okuduğumuzda da aynı duyguları yaşadık. Bazan sanki bu şiirlerin XX. asrın ikinci on yıllığında (1920'li yıllar) yazılıp XVIII. asıra hitap ettirilmiş gibi olduklarını hissettiğimizi belirtmeden geçemeyeceğiz. Şu dizelere dikkat ediniz :

"Bir ağızdan yigrim sekiz ses çıkar
Ören tutuk, bir-birinden pes çıkar..."

(Şakandî)

"İnce ovazı çekimli..."

"Yedisinden ovaz çıkıp
Onsekizin tartar çekip"

"Oğuz nesli altmış lakam ağız bir,
Bir ölçegde ince, yogin sözi bar..."

"(Şeydaî).

Bu dizelerde, Türkmen millî dil biliminde XX. asrın başında kullanılmaya başlayan terimler ile örtüşen "ses", "avazlı", "çekimli"(ünlü), "inçe (ince)", yogin (kalın), ayrıca günümüzden biraz farklı "tartıp çekmek", "ölçeg(ölçü)", "pes çıkmak(yavaş çıkmak)", "ağız (diyalekt)"... gibi sözler yer alıyor. Bunlar aynı terminolojik manada 2 asır sonra Andalip'in Oğuznamesi'ni ele alan çalışmada kullanılıyor. Söz konusu çalışmada, Şeydaî'nin "Gözel Yigrimbeş" adlı şiirinden, yukarıda gösterilen ;

"Yedisinden ovaz çıkıp/Onsekizin tartar çekip"

dizeleri esas alınarak, "demek ki, bu alfabenin 7 ünlü, 18 ünsüz sesi ifade eden işareti var imiş." şeklinde yorum yapılıyor (Bekmuradov, 1987).

Şeydaî'nin şiir sanatını ele alan doktora çalışmasında ise, bundan daha da ileri gidilerek şu cümlelere yer veriliyor: "Onun daha belirgin olarak ortaya koyduğu gibi bu 25 harfin 7'si ünlüleri,18'i ise ünsüzleri karşılamaktadır." "Şair bu alfabayı ele almıştır, araştırmıştır. Ünlü ve ünsüz sesleri ifade eden şekilleri tek tek tespit etmiş, yani bunların fonematik işlevlerini belirlemiştir" (Ta-ganov, 1993).

Elbette, o devrin aydınları ünlü ve ünsüzlerin sayıları konusunda ileri sürdükleri görüşleri, bugünkü dilbilimi terimleri çerçevesinde değil, o zamanki anlayışa ve alfabedeki ünlü-ünsüz ilişkilerinin durumuna göre değerlendirmişlerdir. Terimler burada yardımcı unsur olarak yerlerini almıştır, asıl olan fikirdir. Şairlerimizin sözü kullanışı ve yorumlayışı geleneksel bir çizginin ürünüdür. Bu açıdan "Türkmen Dili" XVIII. asırda da Türkmen diliydi, XX. asırda da... Bu dilin iç zenginliklerini esas alarak terim üretilmeye kalkışıldığında, Türkmen insanının düşüncesinde oluşan benzer kelimeler ile karşılaşılması gayet normaldir. Bu tür geleneksel dil düşüncesi-dil duygusu olmasa, hiç bir yeni kelime de üretilmezdi; bunu, bu dilde konuşan her insana ayrı ayrı açıklamak gereği ortaya çıkardı.

Eğer Şeydaî ve diğer aydınlarımız Oğuz yazısını damgalar yoluyla diriltibilseler, yani onlar bunun için gerekli olan malumatları ele geçirebilmiş olsalardı; o zaman bu işi uygulamak-hayata geçirmek tamamen olmasa da belli bir ölçüde günümüzde de mümkün olabilir, bir düzene girerdi. Eğer gerçekten de diriltilmeye çalışılmış gibi görünen bu alfabe mevcut idiye, bu durumda klâsik şairlerimizin yukarıda örnek gösterdiğimiz dizelerini göz önüne alırsak, bu akım, XVIII. asırda da varlığını bir parça muhafaza etmeye çalışmış, kaybolmak ile kaybolmamak arasında bir çizgide kalmış olmalıdır. Ancak VII. asırdan itibaren XIX.asıra kadar mevcut edebî eserlerimizin içinde şimdiye kadar Oğuz damgalarından kaynaklanan alfabe ile yazılmış bir metin ele geçmemiştir. Bu ise araştırmaları yine de devam ettirmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Araştırmalar iki yönde yürütülmelidir. Birincisi: "Tamga" sözünün "sihirli işaret" manası doğrudan doğruya "harfi anlatıyor ise, "Damga Yazı"yı aramaya koyulmak gerekiyor. Bize göre tamgalar ile Run alfabesini, XI. asırdan önceki devirlere ait tarihi olguları kendinde toplayan elimizin ulaştığı kaynakların materyalleri ile karşılaştırarak incelemeyiz. Bu da "alfabenin önce, tamganın ise ona dayalı olarak daha sonra ortaya çıktığı" şeklindeki görüşü de gözden geçir

memizi gerektirmektedir. Günümüzden bir misal verelim: Türkmenistan'da hayvanlara damga vurmak geleneği şimdi de devam ediyor. Çok eski devirlerden gelen çeşitli şekillerdeki gerçek damgalar (Sındıgül, kaz ayağı, iskemle, tabure...) ile birlikte, 50 yıldır kullanılmış, şimdi de Lâtin Alfabesi ile birlikte kullanılan Kril harflerinden ve ayrıca damga işlevini görmek üzere kulağı kesmek suretiyle yapılan işaretlerden faydalanılması oldukça yaygındır.

Belki tamga ile Run alfabesi aynı dönem içinde meydana gelmemiştir. Önce alfabenin kendisinin, sonra da alfabeyle ait olmakta belli bir anlam ifade eden harfler veya harf birleşmelerinin tagma hizmetine sahip olması muhtemeldir.

İngiliz Türkoloğu G.Clauson, Run alfabesinin ortaya çıkışını ele aldığı çalışmasında, bu alfabedeki harflerin bazılarının Sogd alfabesinden daha önce kullanımda olan Aramey ve Grek yazısının harf şekilleriyle olan benzerliğini vurguluyor (Clauson,1986). Bu ise Run alfabesinin Sogd yazısından değil, bunun tersi olarak Sogd yazısının Runik alfabeden etkilendiğini ifade eder. Böylece M.Ö. VI-IV. asırlar ile M.S.VI. asır aralığında meydana getirilen Run alfabesi, XI. asırda Kaşgarlı Mahmut'un gösterdiği tagmalara temel olmuş olabilir. Fakat Kaşgarlı'nın devrine doğru Runik alfabenin kullanım sahası daralmış, zamanın geçmesine paralel olarak da gündemden düşmüş olabilir. Türk halklarının alfabeleri genellikle ideoloji ve dini gayelerle ortaya çıkmakta, atalarımıza tesir eden dinlerin değişmesiyle birlikte alfabeler de değişmektedir. En kadim yazı aracımız olan Runik alfabenin de kullanımdan kalkmasını, Türk halklarının başlı başına ürettikleri geçerli ve sürekli bir dinlerinin veya ideolojilerinin olmayışı ile açıklayabiliriz.

İkincisi: Klasik şairlerimizin gözleriyle görüp elleriyle tutamadıkları, XVIII. asırda da kaybolmaya yüz tutmuş alfabemizi araştırmalıyız.

Bunların hangisi çözülsün, bu meselede baş ağrıtan görüşlerin, olguların gerçek mecrasına yönelmesi, beklenen neticeleri verecektir.

Bize göre, XVIII. asırda aydınlarımızın canla-

rını yakan alfabe, Arap Alfabesi yerleştikten sonra yavaş yavaş pozisyonunu yitirmeye başlayan "Türk Alfabesidir.

Türk halklarının alfabesi hakkında bize ilk bilgileri Kaşgarlı Mahmut vermektedir. Alfabe, O'nun "Divanü Lügati't-Türk" adlı eserinde bizzat gösteriliyor. Bu alfabede 18 tane harf vardır. Dildeki ses sisteminin gelişmesiyle birlikte fonematik öneme sahip olan sesleri anlatmak ihtiyacı ortaya çıktığında, daha sonraları Arap Alfabesinde yapıldığı gibi, birbirine benzeyen mevcut sesleri anlatan harfleri "ek işaret" veya noktalar koymak suretiyle yavaş yavaş 7 harf daha yazı uygulamalarında yer almaya başlamıştır. Ama bunlar alfabenin başta kabul edilen 18 harfli tablosunda gösterilmemiştir. Bunun için de Kaşgarlı Mahmut daha sonra ifadede yani yazılı uygulamada ortaya çıkan işaretleri "kökten bolmadık" (temel olmayan) şeklinde kabul etmiştir (Kaşgarlı, 1992).

Türk alfabesinin temeli neticede Aramî yazısına dayanmaktadır. Aramî yazısı da, "Batı Semit yazı sistemi" şeklinde ifade edilen yazı sisteminden kaynağını almıştır.

Türk Alfabesine esas olan yazı sistemleri, M.O.VI-IV asırlarda yaygın olarak kullanılmaktaydı. Böylece ses-harf sistemine dayalı Türk Alfabesi ortaya çıkmıştı. III. asırda Çinliler komşu devletlerin birisiyle girdikleri ilişkiler neticesinde yurtlarına döndüklerinde, bunların yazılarının "Hun"ların yazısına benzediğini ifade etmişlerdir. Demek oluyor ki, III. asrın ortaların da Hunların özgün ve uygulanan bir yazıları vardı. Ama böyle olsa bile, Türk alfabesiyle yazılan abidelere VI-II. asırda rastlıyoruz. Biz "Türk" alfabesi ile "Hun" alfabesinin aynı alfabe olup olmadıkları meselesini uzatmadan, Türk alfabesi konusundaki mevcut malûmatları hatırlatmayı yeterli gördük.

Alman Türkoloğu A.Von Gabein'in "Kadim Türklerin Yazı ve Kültürü" adlı geniş çalışmasın da verdiği malumatlarda belirtildiği üzere, ilk bin yılın devamında Türk halkları birkaç alfabeden yararlanmışlardır. Yukarıda sözkonusu ettiğimiz Runik yazıdan başka da Türkler 7-8 çeşit yazı kullandılar. Bunlardan birisi Sogd yazısı olup bu yazının iki biçimi vardı. Birinci biçime ait metinlerde

yazı büyük ve açık, diğerinde ise küçük yazılmıştır (Büyük harf-küçük harf). Bu yazı Budizm edebî yazısı ile ilgilidir. Türk halkları Sogd Alfabesini kullandıkları kendi dillerine uygun hâle getirmeyi başarmışlardır. "Suriya" (Suriye) yazısından yararlandığı da ele geçen yazılı küçük metinlerden anlaşılıyor. Bunlardan başka da Manihey yazısı, Brahmi yazısı, Tibet yazısı kullanılmıştır. Bunların hepsi de Budizm, Maniheizm gibi dinler ile ilişkilidir (Yazberdiyev, 1995).

Sonuçta, çoğunluğun kullanmasına elverişli olan alfabenin ömrü uzun oluyor. Run alfabesi Uygur alfabesinden daha karmaşıktı. Bundan yararlanmak için özel bir dil hazırlığı gerekiyor du. Bu alfabedeki 45 işaretin 10 çifti ünsüz sesler, geriye kalanları ise kelimedeki ince ve kalın ünlü sesler ile bağlantılı idi.

Daha sonraları Kaşgarlı devrinde Türk alfabesi "Uygur yazısı" adı ile tanınmaya başlıyor. İlim dünyasında çeşitli derecelerde tanınan aşağıdaki eserler bu alfabe ile yazılmıştır: Muhabbetname, Miraçname, Tezkiretü'l-Evliya, Siracü'l Kulub, Rahatü'l - Kulub adlı eserlerle; Lütü'nin, Cevheri'nin, Gammaroğlu'nun, Kasım'ın, Mansur Bahşî'nin şiirleri (Şerhak, 1959). Altınorda'da, Timur nesillerinin yaşadığı Herat'ta Uygur yazısı yaygın olarak kullanılmıştır. Bu alfabe Türklerden Moğollar almışlardır. XIII. asırdan itibaren bu alfabeyle yazılmış Moğol eserlerine rastlıyoruz. İç Moğolistan'da bu "alınma alfabe" halen de kullanılıyor. Buryatlar, bu yazıdan 1931 yılına kadar yararlandılar. XVI. asırda Mançurya'ya geçen alfabe XX. asrın başlarına kadar kullanımda idi (Ansiklopedi, 1990).

İslâm Dini ile birlikte gelen Arap Alfabesi, Türk Alfabesinin kullanım sahasını gittikçe daraltıyordu. Yine de bu alfabe XV. asıra kadar Arap Alfabesi ile birlikte yarışarak devam etti. Bundan sonra en çok kullanıldığı yerler Budist manastırları oldu...

Hazreti Muhammed'in tebliğ ettiği dinin Türk halkları arasında yayılması ve Türklerin büyük çoğunluk hâlinde İslâmiyet'i kabul etmeleriyle birlikte, geçmişten gelen alfabenin "yeni dinin alfabesi" ile yer değiştirmesi söz konusu olmuştur.

Eskiden beri yerleşik bir medeniyete sahip olan Türk toplulukları ve Türk insanları atalarından kalan alfabeyle karşılıklı ilişkilerinde ve edebiyatlarında kullanmayı devam ettirmişlerdir. Bu söz konusu Türk topluluğu "Uygurlar"dır. XI. asırda "Eski Türk Alfabeti"ne "Uygur Yazısı" denilmeye başlanmıştır. Böylesi bir adlandırış ilim dünyasında günümüze kadar da devam edip gelmiştir.

Yukarıda temas ettiğimiz klâsik şairlerimizin yani o devir aydınlarının "gözleriyle görüp-elleriyle tutamadıkları", "kısmen söz ettikleri", "geliştirmeye-muhafaza etmeye çalıştıkları", "Oğuz'un ruhi yönelişi" olan bu "yazı", işte bu Türk Alfabeti olmalıdır.

SONUÇ

Andalip'in Oğuznamesi'ni, Şakandî'nin ve ayrıca Şeydaî'nin şiirlerini yukarıda belirttiğimiz açıklamalar çerçevesinde yeniden okumayı okuyucularımıza bırakarak, yaptığımız araştırmalardan çıkardığımız neticeleri toparlayalım:

Andalip, Uygur yazılı Oğuzname vasıtasıyla "Uygur Alfabeti" ile tanışmıştır. Bu da onda büyük tesir bırakmış, ilhamını artırmıştır. O, bundan iki netice çıkarmıştır :

1- Türk halklarının kadimden gelen, son devirlerde Uygur yazısı adıyla bilinen bir alfabeti olup, bu, Arap yazısının yerleşmesiyle birlikte kullanımdan kalkmıştır.

2- Oğuz Han, kendisini Uygur hanı olarak göstermektedir. Demek ki, "Oğuz-Uygur Birliğinden alfabe ve Oğuz yazısı ortaya çıkmaktadır. XVIII. asırda "Uygur" adlı halk olmadığı için, bu halkın etnik mânâsı Oğuz etnonimine sindirilmiştir.

Böylece Andalip, "Oğuzname"nin 3 kaynağı ile tanışıyor :1- Millî Oğuznameler, 2- Resmî tarihlerdeki Oğuznameler, 3- Uygurca Oğuzname.. Andalip, eserine bu Oğuznamelerin her üçünü de sindirmiştir.

Andalip "resmi Oğuznameler"e gereken önemi veriyor. (Aslında onun Oğuz Han'ın tarihini beyan ediş kompozisyonu, Ebulgazi'nin "Şecere-i Türk" adlı eseri ile örtüşüyor). Millî Oğuz-

namelerden ruh alıyor, Uygur yazısındaki Oğuzname'den ise yenilikler buluyor. Bu yenilik Oğuz ile Uygur'un birliğidir. Bu da , bahsi geçen "alfabenin" Oğuz Alfabeti olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Andalip'in "tagma alfabe" arayışları, Şakandî ve Şeydaî'nin arayışları ile karışıp gitmektedir. Belki de hem Andalip, hem de Şeydaî için "arayışın başı" hükmünde şimdiye kadar edebiyat dünyasında sadece 4 şiiri ile tanınan Şakandî'nin "dünya görüşü" ve eserleri örnek olmuştur.

Şimdi de, alfabedeki harf sayısı konusunda klâsik şairlerimizin eserlerinde görülen çelişkiler üzerinde duralım. Andalip ile Şakandî, tamga alfabede 24 harf olduğunu bildiriyorlar. Onlar başka türlü diyemezlerdi, çünkü Oğuzların 24 boyunun 24 tagması vardı. Şeydaî'nin "Gözel Yigrimbeş"inde ise bir harf fazla geliyor. Kazakistanlı âlimler, Uygur yazısındaki harf sayısını 23 olarak gösteriyorlar (*Aydarov, 1971*).

Ancak bu tür çelişkiler, XI. asırda da varmış. Kaşgarlı Mahmut, Türk yazısının 18 harfli alfabetini gösterdiği yerde, yine ek olarak 7 harften söz ediyor. Demek ki, bu 25 işaret-25 harf. Ama Andalip ile Şakandî'yi de destekleyen "Divanü Lüga-ti't Türk"; "Uygurların umumi Türk dili ile birlikte kendi aralarında kullandıkları bir şiveleri daha vardır. Bunlar, kitabın başında da belirtildiği gibi 24 harften ibaret olan Türk yazısından faydalanıyorlar" (Kaşgarlı, 1992) demektedir.

Bu durum, seyrek de olsa klâsik şairlerimizin XVII. asrın sonlarında, XVIII. asrın başlarında kullanılan Uygur yazısını(Oğuz Alfabetini) yeterince öğrenmiş olduklarından başka bir şeyi anlatmıyor. 1678 yılında bu yazıyla "AltunYaruk" adlı eser yazılıyor. Moğol halkları ise bu yazıya dayanan alfabetleri kullanmayı sürdürüyorlar.

XVIII. asır Türkmen aydınları millî bir alfabetlerinin olmasını ve bu alfabetin kullanışa geçmesini yürekten istemişlerdir. Bunun için onlar -ilk olarak- bu alfabeti benimsemişlerdir. Ünlü ve ünsüz seslerin ilişkileri konusundaki açık malûmatlar bunu anlatmaktadır.

Andalip'in ilmi görüşleri nasihat ve bilgi vermeye yöneliktir. Tamgalar ile alfabe arasındaki

bağlantı ise, o'nun devrinden yaklaşık bin yıl önce kaybolup gitmiştir.

Türkmen halkı çağımızda dünyada en yaygın ve en geçerli alfabe olan "Lâtin Harfli Alfabe"ye (Yeni Türkmen Alfabesi) geçti. Millî dilimizin özelliklerine uygun olan bu alfabenin yardımıyla Türkmen dili hem kadimden gelen, hem de mevcut söz zenginliğini kullanarak güçlü adımlarla ilerliyor, geliyor. Klâsik aydınlarımızın ruhları önünde vefalı davranarak dilimizin bütün imkân-

larıyla kullanılması ve bu çerçevede geliştirilmesi yolunda göstereceğimiz gayretler, Türkmenin söz hazinesine "güve düşürmeyecektir."

NOT : Bu makalenin Türkmen Türkçesi'nden Türkiye Türkçesine çevirisi, Arş. Gör. Yusuf Akgül tarafından yapılmıştır,

Kendisine samimi teşekkürlerimi sunarım.

Mehmetdurdı SARIHANOV

KAYNAKLAR

- ANDALİR.V.M;1990, Şıgırlar ve Poema- lar, Aşgabat, Türkmenistan.
- ANSİKLOPEDİ ; 1990, Lingvistiçeskiy Entsiklopediçeskiy Slovar, Moskva.
- AYDAROV,G;1971,KURİŞCANOV E; TOMANOV, M; Köne Cazba Öskertkisteriniñ Tili, Almatı, "Mektep".
- BEKMIRADOV, Ahmet;1987, Andalıp Hem Oguznamaçılık Debi, Aşgabat, "İlim".
- BEKMIRADOV, Ahmet;1988,Göroglınıñ Izları, Aşgabat, Türkmenistan.
- BEKMIRADOV, Ahmet; 1992, Edebî Miras- Edebi Miras" Dana Ata Oguzna- ma Yazıdır", Aşgabat,Türkmenistan".
- BIÇURİN (İakinf), N.Y;1950,Sobraniye Svedeniy O Narodah, Obıtavşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena,T: I, Moskva- Leningrad.
- CİKİYEY, A ;1991, Oçerki Proishojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekovyia, Aşgabat, Türkmenistan".
- CLAUSON,G;1986, Zarubejnaya Tyurkologiya,Vıp.I, Drevniye Tyurksiye Yazıki i Literaturı, Moskva, "Nauka".
- EBULGAZİ;1992, Abulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime (Türkmenlerin Şeceresi), Çapa Tayyarlan: R.Recebov , Aşgabat, "İlim".
- EBULGAZİ; 1994, Abul-Gazi Han, Rodoslovnoye Drevo Tyurkov,Aşgabat, Eksperimentalny Nomer J., Aşgabat, No 7.
- GÖROGLI H. G; 1976, Oguzskiy Geroiçes-kiy Epos, Moskva, "Nauka".
- GULLAYEV;1991, Abulgazi Bahadır Han, Türkmenlerin Nesil Daragtı, Çapa TayyarlanlanG.Gurban ov,T.Ne- pesov, Aşgabat,"Metbugat".
- HALİMOV,Fazlalla Reşidüddin; 1990,Oguz nama, Pars dilinden tercüme eden Salar Baba Gulahoglı Salar Handan,Düzüci' Sözbası ve Bellikleri Yazan: H.B.Hah mov, Aşgabat,Türkmenistan".
- KAŞGARLI, Mahmut; 1992, Divanü Lügati't Türk, Çeviren: Besim Atalay, I.Cilt,3 Baskı, Ankara.
- KİTABI DEDEM GORKUT;1997, Kitabı Dedem Gorkut ve Hekayati Oguzna mayı Gazan Beg ve Gayrı, Aşgabat, "TMGI".
- NASİLOV,VM;1974,Yazık Tyurkskih Pamyatnikov Uygurskogo Pisma XI-XVI vv.Moskva, "Nauka".
- RECEBOV, Rahman; 1991,Gadim Türkmen Edebiyatı (VIII-XII asırlar) Aşgabat, "İlim".
- REŞİDÜDDİN; 1952, Raşid-ad-din, Sbornik Letopisey, Tom: I, Moskva- Leningrad,İzd-vo AN SSSR.
- REŞİDÜDDİN; 1991 .Fazlallah Raşid-ad-d in, Oğuzname, Perevod s Persidskogo Predisloviye, Kommentarii, Prime çaniya Ukazatel R.M. Şukyurovoy, Moskva, "Dom Biruni".
- SABLUKOV,G;1994, Abul-Gazi Han, Rodoslovnoye Drevo Tyurkov, Aşgabat, Eksperimentalny Nomer J.,No 7.
- SARIHANOV,Mehmetdurdı;1997,Davarçılık Leksikası,Aşgabat, "İLİM".
- SÜMER, Faruk; 1969/Anadolu'da Moğollar",Selçuklu Araştırmaları Dergisi, I,Sayı:1/147.
- ŞERBAK, A.M;1959, Oguzname, Muhabbetname, Pamyatniki Drevneuygurskoy i Starouzbekskoy Pismennosti, Moskva, İzd-vo Vost,L-rı.
- ŞEYDAİ; 1978,Lirika,Gül Senuber,Aşgabat, "İlim".
- TAGANOV, Bayrammırat; 1993,Şeydayı- nın Lirikası, Kand. Dis., Aşgabat.
- TÜRKMEN, Fikret; 1993,"Oğuzname'nin Kazan Nüshası", Türkmen Dili hem Edebiyatı Jurnalı, 1993, No:3.
- YAZBERDİYEY.A; 1995,Knijnoye Delo v Drevney Sredney Azii (Doislamskiy Period),Pod redaktsiey Y.,M., Massona, Aşgabat, "İlim".

**FUNDAMENTAL WAY OF TURKMENS
OR
ON DAMGA-ALPHABET**

Dr. Mehmetdurdı Sarihanov

Mahtumkulu Language and Literature Institute

ABSTRACT

Andalip, Shakandi and Sheydai who are Turkmen classical poets lived in 17 th - 18th centuries gave many interesting information about Oghuz Alphabet in their books. Some of them - especially Andalip, affirmed some scientific views.

Andalip, in his work called "Oghuzname", wrote about Oghuz Han as a civilized hero. He argues that Damga Alphabet has some special signs which serve as both an alphabet and mark.

We don't know what kind of information Turkmen classical poets had on our old alphabet or how they stated their opinion on this subject. But Andalip who is very proud of his people's history examined all the official and the other historical documents written on Oghuz Han - Oghuzname, in order to write his valuable work and at the end he wrote the history of Oghuz Han.

For last a few years, there have been many scientists who tried to reproduce the Damga Alphabet which was examined in the content of the researches and scientific investigations carried by the classical poets and especially by Andalip. Andalip and Shakandi have talked about the alphabet which consists of 24 letters. Sheydai argues on alphabet consisting of 25 letters. In fact the alphabet which the classical Turkmen poets talked about is the Turkish alphabet which was called as Uygur manuscript at the time of Kashgarli Mahmut. In Divan-i Lughat-it Turk it has been stated that Turkish alphabet has consisted of 25 letters (18+7). When Kashgarli Mahmut discussed the Uygur manuscript, he argued that Uygur people used an alphabet consisted of 24 letters. Uygur manuscript was used a few centuries after 11th century.

Andalip has connected this manuscript with Oghuz Han. This connection can be explained by the national proud. In official history, the history of Oghuz has been in the second order. It is possible to explain that it is because of historical process.

Key Words :

Oghuzname, Official history, Damga alphabet,
Turkmen classical poets

СТОЛБОВАЯ ДОРОГА ТУРКМЕН ИЛИ О ТАМГЕ-АЛФАВИТЕ

Доц. Др. Мамметдурды САРЫХАНОВ
Институт Языка и Литературы им. Махтум-кули

РЕЗЮМЕ

Туркменские классики XVII-XVIII вв. Андалиб, Шейдан, Шаканды оставили нам интересные сведения об огузском алфавите, а некоторые (Андалиб) даже выдвинули гипотезы научного характера о его происхождении. Воспевая Огуз-хана как культурного героя в своей поэме "Огузнаме", Андалиб с восхищением пишет о том, что Огуз-хан создал знаки, которые служили бы одновременно и знаком собственности, тамгы, и буквами алфавита. Пока неясны пути ознакомления наших классиков со сведениями об алфавите, с самим алфавитом. Ясно одно: для написания своего произведения Андалиб изучал и народные огузнаме, и официальные истории тюркских народов, сделал свои выводы и по-своему изложил историю родоначальников огузов. В науке сделана попытка восстановления тамги-алфавита, основываясь на произведении Андалиба и другие работы. Андалиб и Шаканды пишут об алфавите состоящем из 24 знаков-букв, а Шейдан ностальгирует об алфавите из 25 букв. Алфавит, о котором с горестью пишут и желают широкого распространения, по мнению автора статьи, является тюркский алфавит, уже во времена Махмуда Кашгарского начинавшийся называться уйгурским, по имени народа, где он был в более частом и непрерывном употреблении. Как известно, в своем знаменитом "Диване" Махмуд Кашгарский, говоря о тюркском алфавите пишет, что в нем 18 канонических и 7 дополнительных, возникших позже букв (всего 25), а сообщая о письменности уйгуров, со ссылкой на ту же информацию о тюркском алфавите, говорит о 24 буквах. Эти его данные созвучны со сведениями, извлекаемыми из поэтических произведений туркменских классиков.

То, что Андалиб связывает тюркский (уйгурский) алфавит с Огуз-ханом, может быть связано с его протестом против официальных историй, которые иногда отводили огузам второстепенные места.

Слова-ключи :

Огузнаме, Отрицательная история, Тамга, Алфавит,
Туркменские Классики.

